

Finansdepartementet genomförde 1955 en annonskampanj för att få svenska folket att deklarerera ärligt. Man hade en serie annonser som infördes i 143 tidningar runt om i landet. Man vädjade till skattbetalarna att deklarerera ärligt och talade om vad man fick för pengarna. "Skatterna bär upp försvaret", "Att bli sjuk utan att bli ruinerad", "Våra skolor danar framtidens Sverige", "Att få åldras utan oro".

*Skatterna
bär upp
vår
åldrings-
vård*

Att få åldras utan oro

Förr i tiden betydde ålderdom ofta nöd. I våra dagars Sverige behöver ingen se fram mot ålderdomen med oro. Med hjälp av våra skatter har vi skapat en åldringsvård, som skänker ett mått av trygghet. Vårt samhälle är – trots sina brister – dock ganska gott att leva i.

Den gamle slipper oro, den sjuke kan få vård, de unga kan få utbildning, barnbidragen betyder god hjälp i många familjer.

Men – detta får vi inte gratis. Av vår inkomst får vi avstå en del i form av skatt. Den trygghet vi kan känna vid sjukdom, arbetslöshet och på ålderdomen, den har vi skaffat oss med dessa skattepengar.

Deklarera ärligt

Vår åsikt om skatterna, den skall vi uttrycka med vår röstsedel – och inte genom en *felaktig deklARATION*, som låter de lojala betala vad andra undandrar sig. Det är alla politiska riktingar ense om.

Utsätt Er inte för den oro, som alltid följer med en falskdeklARATION. Brevet som ramlade in i brevlådan, är det en begäran från taxerings-

myndigheterna om ytterligare kontroll? Telefonsignalen som hörs, är det polisen som vill ha ett samtal? Dagligen kan vi läsa i tidningarna hur kontrollen skärpes, hur falskdeklARATION upptäckts. Endast den som ussatis för det, förstår helt vad det innebär. Tänk på att det är många som skulle vilja ha sin deklARATION oskriven, oinlämnad – som Ni ännu har.

Vad varje deklarant bör veta

Förutom den undandragna skatt som falskdeklaranten får betala, stadgar skattestrafflagen böter upp till 5 gånger det undandragna beloppet eller fängelse eller straffarbete upp till 2 år.

3 §

Den som frivilligt rättar oriktig uppgift vare fri från straff.

9 Fel och fusk

9.1 Terminologi och olika undersökningsmetoder m.m.

9.1.1 Olika begrepp

Skattskyldiga kan undandra skatt dels genom att undgå att bli beskattade dels genom att undgå att betala påförd skatt. Att undandra sig betalning av påförd skatt behandlas inte här.

Skatteundandragande genom att undgå att bli beskattad är till sin natur fördolt. Därav följer att det är svårt att bestämma dess omfattning och utbredning.

I det följande talar vi om skatteundandragande och skattefusk. Med skatteundandragande och skattefusk torde man i vanligt språkbruk avse felaktiga handlingar som görs medvetet och i syfte att undgå skatt t.ex. genom att man undanhåller eller redovisar en inkomst/inkomst-källa för lågt eller medvetet gör ett felaktigt eller för stort avdrag. Skattskyldiga gör emellertid också fel av slarv eller ren okunnighet. Benämningen skattefel använder vi som sammanfattande begrepp för både avsiktliga och oavsiktliga fel. Skälet är naturligtvis att skatteförvaltningen oftast inte kan avgöra varför den skattskyldige gjort fel.

För att ringa in vad som är känt om skattefusket omfattning är det lämpligt att dela in fusk i "realt" fusk d.v.s. fusk kopplat till att arbete utförs och finansiellt fusk kopplat till kapitalavkastning. Men därutöver förekommer illegala aktiviteter som kan innebära ett skatteundandragande t.ex. hembränning, smuggling, momsbedrägerier och fusk i inkomstdeklarationen t.ex. genom för stora avdrag.

De flesta undersökningar som gjorts har varit inriktade på det reala fusk d.v.s. svartarbetets omfattning. Men det har även gjorts några undersökningar om t.ex. individernas kapitalfusk och om illegala aktiviteter som t.ex. hembrännings omfattning. Metoderna ringar i allmänhet in de undandragna inkomsterna. Man kan te-

oretiskt beräkna skatteundandragandet på dessa inkomster. Hur mycket skatt samhället i verkligheten går miste om kan däremot inte anges, eftersom den svarta verksamheten skulle fått en annan omfattning och skett till andra priser om den varit beskattad.

9.1.2 Direkta och indirekta metoder

Metoderna att försöka mäta skattefusket omfattning kan delas in i direkta och indirekta metoder.

De *direkta* metoderna hämtar sin kunskap från slumpmässiga urval bland de skattskyldiga varefter resultaten uppräknas till nationell nivå. Exempel på direkta metoder är intervjuundersökningar baserade på slumpmässigt urval av befolkningen eller slumpmässiga revisioner.

De *indirekta* metoderna bygger på antagandet att den svarta verksamheten (fusk) lämnar spår t.ex. i samhällsekonomi. Exempel på indirekta metoder är jämförelsen mellan hushållens faktiska konsumtion med konsumtionsmönster i olika inkomstklasser och faktiskt deklarerad inkomst samt jämförelsen av nationalräkenskapsdata om hushållens inkomster med inkomstredovisningen i de skattskyldigas inkomstdeklarationer.

Nedan beskrivs i tur och ordning skattningar av:

- svartarbetets omfattning
- skattefusk kopplat till individernas finansiella tillgångar
- Internet och elektronisk handel
- skattefusk med vissa punktskattebelagda varor.
- skattefusk med revisionsresultat som uppskattningsmetod

Kapitlet avslutas med vad man vet om skattefusket utbredning, orsaker och skadeverkningar samt Riksskatteverkets, RSV:s, bedömning av skattefelets storlek.

9.2 Svartarbetets omfattning

9.2.1 Riksrevisionsverkets utredningar rörande svart arbete

Våren 1997 fick Riksrevisionsverket, RRV, i uppdrag av regeringen att studera svart arbete och företagande i Sverige och kartlägga dess omfattning och struktur. RRV skulle också ta reda på varför man arbetar svart och om svartarbetet ökar eller minskar. Man skulle dessutom föreslå åtgärder för att minska det statsfinansiella läckaget.

RRV har presenterat resultatet av sina undersökningar i fyra rapporter. I den första rapporten, del 1 Insatser, definieras svart arbete som begrepp och som samhällsproblem. Svensk och internationell forskning inventeras. RRV definierar svart arbete som arbete som utförs av en arbetstagare mot ersättning som, trots att det skall beskattas, inte redovisas till skattemyndigheten samt arbetsinkomster i en näringsverksamhet som kommer företagaren till godo och som, trots att de skall beskattas, inte redovisas till skattemyndigheten.

Vad gäller svartarbetets omfattning och utbredning fann RRV i två separata och oberoende intervjuundersökningar att 11–14 procent av de tillfrågade själva utfört svart arbete; i åldersgruppen 18–19 år var denna andel 25 procent.¹ Enligt RRV:s uppfattning betyder det att 650 000 till 800 000 personer i åldern 18–74 år arbetade svart någon gång under 1997. De svarande uppgav vidare att de arbetade svart i genomsnitt fem timmar per vecka. Baserat på utbredning och omfattning uppskattade RRV att det svarta arbetet motsvarar fem procent av det arbete som totalt utförs i Sverige.

RRV fann vidare att det svarta arbetet ersattes med i genomsnitt 112 kronor per timme, vilket betyder att de som arbetar svart i genomsnitt erhåller ca 25 000 kronor per år i svart ersättning och att detta sammanlagt motsvarar tre procent av BNP.

RRV beräknade med ledning härav att det svarta arbetet innebar ett skattebortfall motsvarande 20 till 40 miljarder kronor per år.

9.1 Tabell

Påstående: Jag har själv arbetat svart det senaste året

Statement: I have personally carried out illicit work during the last year

Allmänheten	Alla svarande 1998	Alla svarande 2001	Män	Kvinnor	Ålder 18–24	Ålder 55–64
Public survey	All respondents 1998	All respondents 2001	Men	Women	Age 18–24	Age 55–64
Instämmer (5+4) (<i>Agree</i>)	7	6	8+	3-	11+	2-
Varken/eller (3) (<i>Neither/nor</i>)	2	2	3	1	3	0
Instämmer inte (2+1) (<i>Don't agree</i>)	87	85	80-	89+	75-	90+
Vet ej / ej svar (<i>Don't know/no answer</i>)	4	8	9	7	12	8
Medelvärde (<i>Mean value</i>)	1,3	1,3	1,4+	1,2-	1,6+	1,1-

Anm: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

Källa: RSV Rapport 1999:1 och 2001:4

9.2.2 Riksskatteverkets undersökningar om svartarbete

Riksskatteverket, RSV, har i enkätundersökningar åren 1998 och 2001 ställt frågor till allmänheten huruvida man själv arbetat svart och om man själv anlitat någon för svart arbete.² RSV har i de ställda frågorna inte definierat vad som menas med svart arbete. De bägge undersökningarna ger samma resultat vad gäller svartarbetet.

Män och yngre är grupper som i högre grad än andra instämmer i att de själva arbetat svart. Egenföretagare finns inte med i tabellen – de avviker inte från "alla svarande". Kvinnor har i lägre utsträckning än alla svarande arbetat svart. De som flyttat uppgav sig i undersökningen år 1998 ha arbetat svart i störst utsträckning.

De av RSV genomförda undersökningarna bekräftar i väsentliga delar den av RRV genomförda studien nämligen att män arbetar svart väsentligt mer än kvinnor och att svartarbetet är starkt koncentrerat till den yngsta åldersgruppen.³ I RSV:s undersökning år 2001 är det bara en liten del av befolkningen som svarar instämmande på frågan om de arbetat svart under det senaste året. Instämmer helt (=5) gör fem procent och instämmer inte alls (=1) gör 83 procent medan åtta procent avstår från att svara.

Genomgående redovisar RRV dock något högre siffror. På RRV:s fråga om svartarbete svarade 11,1 procent ja och 88,4 procent nej. En tänkbar förklaring till den något högre andelen ja-svar – om man jämför med RSV:s undersökning – kan vara att RRV som "svartjobb" i sin fråga även inkluderat försäljning utan kvitto och tjänstebyten och t.ex. väntjänster grannar emellan. Det är inte säkert att de som svarat på RSV:s fråga ansett att exempelvis väntjänster är svartarbete.

Observer genomför årligen en enkätundersökning som omfattar drygt 600 frågor från olika samhällsområden. De värden Observer fått i sina enkätundersökningar överensstämmer med RSV:s.

Av 9.2 Tabell framgår att svartarbete är förhållandevis vanligare bland anställda i den privata sektorn särskilt

¹ Frågeformuläret eller frågans ordagranna lydelse återfinns inte i RRV:s rapport. Själva frågan löd: "Följande frågor handlar om arbete som utförs mot ersättning utan att det kommer till myndigheternas kännedom, s.k. svartjobb. Mycket tyder på att stora delar av befolkningen accepterar "svartjobb" och affärer utan kvitto. Frågorna gäller arbete där man får kontant betalning, men även byte av tjänster eller varor utan kvitto, t.ex. torghandel eller andra "svarta" affärer. Har du själv, under de senaste 12 månaderna, utfört sådant arbete eller sålt varor utan kvitto?"

² Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. RSV Rapport 1999:1 och RSV Rapport 2001:4

³ Riksrevisionsverket Svart arbete 2 Omfattning, RRV 1998:28, s. 73

9.2 Tabell

Fråga: Hur stor del av dina inkomster kommer från svartarbete?

Question: How large part of your net income is black work?

Procent	Total 2000	Total 1999	Män (Men)	Kvinnor (Women)	Ålder (Age) 15–29 år	Ålder (Age) 50- år	Arbetar i	Arbetar	Ej fack-	Arbetare (Worker)	Tjänste-	Egen-
							offentlig sektor (Public sector employed)	privat sektor (Private sector employed)	anslutet (Not union member)		man (Servant)	företagare (Self- employed)
0	89	85	85-	92+	81-	93+	95+	86-	81-	87-	94+	84
1– 10	5	5	8+	3-	8	2-	3-	10+	12+	9	3-	12
11– 25	1	1	3+	0-	4+	1		2+	2	3+	0-	1
26– 50	0	0	1	0	2	0		0	1		1	
51– 75	0	0		0+	1	1						
76–100	1	1	1	0	2	0-	1	1	2	1	1	
Ej svar (No answer)	3	7	2	3	2	4+	2	1	1	1	1	2

Källa: Observer (f.d. Sifo). Samhällsbarometern. Postenkät, svarsfrekvens 50 procent, genomförd april–juni 2000, ca 1000 svar.

bland arbetare och de som inte är fackföreningsanslutna. Svartarbete bland egenföretagare visar högre värden men dessa avvikelser från befolkningsgenomsnittet är inte statistiskt säkerställda på grund av för få svar bland från egenföretagarna.

9.2.3 Särskilt om egenföretagarna

Föga är känt om egenföretagarhushållens svarta arbetsinkomster i näringsverksamheten. En del av undersökningarna har skett för flera år sedan men i avsaknad av nyare undersökningar är de likväl av intresse.

Skattning av svarta inkomster från livsmedelskonsumtion

I en särskild studie i samband med utvärderingen av skattereformen har Mikael Apel försökt att uppskatta de oredovisade inkomsterna i egenföretagarhushållen genom att jämföra deklarerade inkomster och livsmedelskonsumtion för olika socioekonomiska grupper.⁴ Apel använder i beräkningarna individdata för hushållen. Underlaget är Statistiska Centralbyråns undersökning om Hushållens utgifter (HUT) för år 1988. HUT innehåller uppgifter om utgifternas sammansättning och disponibla inkomster för olika typer av hushåll.

Studien baseras på en jämförelse av utgifter och disponibel inkomst mellan egenföretagarhushåll (ej lantbrukare) och löntagarhushåll. Modellens antagande är att hushåll med lika stora livsmedelsutgifter haft lika stora disponibla inkomster. Modellen förutsätter att löntagarhushållen redovisar sina inkomster korrekt och att uppgivna utgifter för livsmedel rapporteras någorlunda korrekt för båda grupperna samt att de bakomliggande disponibla inkomsterna för hushållen kan jämföras för hushåll med likartade livsmedelsutgifter.

Metoden företer vissa likheter med kontantmetoden – en beräkningsteknik som använts i skattekontrollen för

att bilda sig en uppfattning om den redovisade inkomsten (tillsammans med ändrad förmögenhet) ter sig rimlig.

I en statistisk analys (regressionsanalys) skattar Apel de oredovisade inkomsterna för egenföretagarhushållen till ca 30 procent av egenföretagarhushållens disponibla inkomster (avser sambohushåll; ensamstående ingår ej i Apels studie).⁵ Man bör dock vara försiktig med att dra slutsatsen att det verkligen är fråga om svarta inkomster. För det första kan företagarhushållens officiellt redovisade inkomster underskatta den verkliga köpkraften genom förändringar av skattekrediter som kan uppnås genom avskrivningar m.m. För det andra kan antas att egenföretagarhushåll har ett "bättre kontaktnät" och därför kan göra vissa inköp till lägre pris än löntagarhushållen.

Fiskebranschen har undersökts

Osannolikt låga inkomster för fiskare har uppmärksamats i en rapport från Finansdepartementet.⁶ I rapporten görs en beräkning av fiskarnas inkomster, timlön och drivkrafter att fuska. I rapporten undersöktes inkomstförhållandena under år 1992. En uppskattning av timlönen för en fiskare visar att denna i genomsnitt uppgick till 46,50 kr i timmen brutto. År 1992 hade den genomsnittlige fiskaren 86 800 kr i årsinkomst⁷ vilket gav en månadsinkomst efter skatt på 5 500 kronor.⁷ Det är i detta fall fråga om fiskarnas totala inkomster även från andra inkomstkällor. Fiskarnas inkomster varierar i landet. Av rapporten (s.88) framgår att fiskare på södra ostkusten har en timlön på i medeltal endast 24 kronor men då är att märka att hela 25 procent av fiskarna på södra ostkusten hade en nettointäkt från fisket (inkl. A-kassa) motsvarande en timlön på maximalt nio kr efter skatt. I rapporten (s.90) uppskattas att ca 40 procent av yrkesfiskarna ligger på eller under en inkomstnivå – 3 750

⁴ Mikael Apel. An Expenditure-Based Estimate of Tax Evasion in Sweden. Tax Reform Evaluation Report No.1. November 1994

⁵ Om man antar att det i de flesta fall endast är den ena maken i hushållet som är egenföretagare och att fusket ligger helt och hållet på egenföretagaren motsvarar uppskattningsvis den undanhållna inkomsten drygt hälften av egenföretagarens officiella inkomster.

⁶ Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. DS 1997:81

⁷ Hela 65 procent av fiskarna hade en bruttoinkomst under 105 tkr

kr/månad efter skatt, som man definierar som existensminimum. I rapporten dras slutsatsen att då vissa fiskare knappast har någon inkomst alls, kan man sluta sig till att dessa med stor sannolikhet har dolda inkomster d.v.s. fuskar för att överleva.

Branschsaneringsutredningen

I Branschsaneringsutredningen (SOU 1997:111) konstaterades att i kontantbranscher, där kunderna är enskilda konsumenter, som inte efterfrågar kvitton och där tjänsteinnehållet är stort, som t.ex. i fråga om frisörtjänster, finns stora möjligheter att undanhålla inkomster från beskattning. Om företaget dessutom befinner sig i en bransch med överetablering och hård konkurrens har den moraliska ribban lättare att sänkas för att klara företaget och försörjningen. Enligt Branschsaneringsutredningen finns dessa problem väl dokumenterade i taxi-, frisör- och restaurangbranscherna.

Fysiska personer deklarerar låga inkomster av näringsverksamhet

Tabellen nedan upptar redovisade inkomster av näringsverksamhet för fysiska personers, både inkomst av nä-

ringsverksamhet som egenföretagare och från handelsbolag. Redovisad inkomst är här det skattemässigt justerade resultatet av näringsverksamhet. Överskotten i tabellen är årets överskott eventuellt reducerat med utnyttjade underskott vid tidigare års taxering. Underskotten i tabellen är de totala utnyttjade ackumulerade underskotten.

Av tabellen nedan framgår att fysiska personer redovisar låga inkomster av näringsverksamhet. Av dem som totalt redovisar inkomst av näringsverksamhet är det endast ca 14 tusen eller drygt tre procent som p.g.a. inkomst av näringsverksamhet påförs statlig inkomstskatt för att inkomsten av själva näringsverksamheten ligger över brytpunkten d.v.s. hade en taxerad förvärvsinkomst över 238 400 kr. Som jämförelse kan nämnas att bland manliga heltidsarbetande låg 48 procent över brytpunkten (38 procent för bägge könen). En mycket stor del av de aktiva näringsidkarna har inkomstförhållanden (inkomst av näringsverksamhet plus tjänsteinkomst) som inte räcker till att täcka underskott och sedvanliga privata levnadskostnader.

Av 9.3 Tabell framgår att av dem som redovisar inkomst av aktiv näringsverksamhet redovisar 31 procent

9.3 Tabell

Redovisad inkomst av näringsverksamhet (NRV) för fysiska personer, enskild firma och handelsbolag, taxeringsåret 2000

Accounted income from business, individuals and partnerships, tax returns filed in 2000

Inkomst av näringsverksamhet, tkr	Redovisad inkomst av NRV, Mkr Accounted income from business, SEK Millions	Antal som har inkomst av NRV Number with income from business	Varav med tjänsteinkomst i intervall, tkr of which with income from employment, KSEK			
			0	-50	50-150	150-
Överskott <i>Surplus</i>						
300-	3 361	7 792	5 233	1 684	489	386
250-300	1 965	7 226	4 998	1 689	329	210
200-250	3 782	16 839	11 330	4 389	735	385
150-200	4 761	27 706	18 094	6 843	1 935	834
100-150	5 111	41 674	25 588	10 205	3 935	1 946
50-100	4 238	57 776	31 937	12 075	7 645	6 119
10- 50	2 085	74 810	31 174	12 466	12 194	18 976
- 10	202	59 165	17 469	6 854	9 473	25 369
0 kr	0	1 964	468	163	373	960
Underskott <i>Deficit</i>						
- 10	-145	37 708	9 256	3 387	5 370	19 695
10- 50	-1 170	45 247	12 596	4 415	6 687	21 549
50-100	-1 484	20 716	6 189	2 082	2 875	9 570
100-150	-1 222	9 994	2 916	1 017	1 350	4 711
150-200	-993	5 734	1 797	598	733	2 606
200-250	-795	3 565	1 107	370	477	1 611
250-300	-656	2 400	755	249	310	1 086
300-	-4 591	6 721	2 510	778	832	2 601
Total	14 448	427 037	183 417	69 264	55 742	118 614
Summa överskott (Total number of surplus)	25 505	292 988	145 823	56 205	36 735	54 225
Summa underskott (Total number of deficit)	-11 057	132 085	37 126	12 896	18 634	63 429
Andel av totalt antal (Fraction of total)	1	00%	43%	16%	13%	28%
Andel överskott (Fraction surplus)		69%	80%	81%	66%	46%
Andel underskott (Fraction deficit)		31%	20%	19%	33%	53%

Källa: Riksskatteverket, statistikdatabasen GIN-Skatt

underskott. En intressant iakttagelse är att med stigande tjänsteinkomst ökar andelen underskott, nämligen från 20 procent i gruppen som saknar tjänsteinkomst till 53 procent i gruppen med de högst inkomst av tjänst d.v.s. över 150 tkr. Bland de med högst inkomst är mycket stora underskott särskilt vanliga. Vad detta beror på har inte undersökts. Det kan bero på skattefusk med det kan också ha andra orsaker.

En förklaring till de generellt låga inkomsterna hos egenföretagarna kan vara skattefusk. Men det kan även finnas andra förklaringar, t.ex. att mer etablerade och lönsamma företag drivs som aktiebolag och att nystartade egenföretag ofta inledningsvis går med underskott. Ett stöd för sistnämnda slutsats finner man i utredningen om Kvinnor, män och inkomster (SOU 1997:87) där man bearbetat uppgifter från inkomstfördelningsundersökningen 1994. Tabellen nedan upptar endast heltidsarbetande för att undanröja effekterna av deltidsarbete i anställning och företagande.

Som framgår av 9.4 Tabell redovisar personer med näringsverksamhet i form av enskild firma och jordbruk betydligt lägre inkomster än de som driver verksamheten via ett ägt aktiebolag. Vi kan dock se att medelinkomsten för samtliga heltidsarbetande företagare är lägre än för heltidsarbetande anställda.

9.2.4 Särskilt om hushållsnära tjänster

I anslutning till Tjänstebeskattningsutredningen gjorde RSV en bedömning av svartarbetets omfattning för hushållsnära tjänster.⁸ Skattningarna utgick från omfattande intervjuundersökningar av det kvittolösa svartarbetet som genomförts i Danmark och som således återspeglade danska förhållanden. De danska volymtalen applicerades på svensk arbetsvolym och med antaganden om svarta löner utifrån svenska förhållanden.

RSV bedömde att det kvittolösa svartarbetet med enkla hushållstjänster i de svenska hemmen omsätter ca 3 miljarder kronor i svarta löner. Reparationer och under-

håll i hemmen svarar för minst 5 miljarder kronor i svart arbetsersättning och bilreparationer ytterligare minst 2 miljarder. Sammanlagt rör det sig om minst 10 miljarder kronor i svart ersättning för arbeten som utförs med koppling till hemmen. Dessa 10 miljarder är att se som en minimiskattning. Beräkningarna bygger på tidsuppgifter vid intervjuer varvid tidsuppgifterna blir osäkra. Erfarenhetsmässigt vet man att tidsuppskattningar i efterhand oftast underskattas. Detaljerade uppföljningsintervjuer antyder emellertid att underskattningen kan vara större. Det finns också osäkerhet kring den nivå (timförtjänst) som antagits på den svarta ersättningen.

9.2.5 Svarta sektorn från nationalräkenskaperna

Indirekta mätningar av svart ekonomi kan göras med hjälp av nationalräkenskaperna, NR. NR är ett system, som på ett uttömmande sätt använder all tillgänglig ekonomisk-statistisk information som underlag för att bl.a. beräkna den totala ekonomiska verksamheten, d.v.s. BNP. Man använder då statistik både över inkomster och utgifter. För samhällsekonomin gäller något förenklat att identitet skall föreligga mellan inkomster och utgifter. Som uppgiftslämnare till den ekonomiska statistiken kan man ha incitament att dölja inkomster men motsvarande benägenhet finns ej för dem som rapporterar sina utgifter, över t.ex. konsumtion och investeringar. Detta innebär att man t.ex. får en bättre bild över byggnadsverksamhet genom att fråga byggherrar om deras utgifter än om man frågar byggföretag om deras inkomster.

Metoden fångar upp oredovisade arbetsinkomster både av svarta aktiviteter, där köpare och säljare gjort upp om arbeten "utan kvitto", och de fall man utan sådana överenskommelser drar undan skatt på arbete genom att fuska i deklarationen och inte tar med alla inkomster man haft. Arbetsbyten täcks bara in till liten del. Metoden fångar inte heller upp skatteundandragande i vit sektor – där inkomsterna är korrekt redovisade – men

9.4 Tabell

Arbetsinkomst för heltidsarbetande 20–64 år i eget företag 1994

Income for persons aged 20–64 years working fulltime in own business 1994

	Medelinkomst, kr		Kvinnors inkomst i % av männens Women's income as percent of men's	Beräknat antal	
	Average income, SEK			Calculated number	
	Kvinnor Women	Män Men		Kvinnor Women	Män Men
Enskild firma (<i>Self-employed</i>)	88 000	124 500	71	29 400	91 600
Aktiebolag (<i>Limited company</i>)	210 400	247 000	85	22 100	110 300
Jordbruk (<i>Farming</i>)	74 300	89 800	83	4 400	30 200
Samtliga företagare (<i>All entrepreneurs</i>)	135 322	178 197	76	55 900	232 100
Anställda (<i>Employees</i>)	182 849	238 117	77	881 700	1 316 700

Källa: SCB, bearbetning av inkomstfördelningsundersökningen.

⁸ Redovisning av privata tjänster. RSV Rapport 1996:5

avdragen eller skattemässiga dispositioner är felaktiga.

Beräkning av den svarta sektorn baserat på nationalräkenskapsdata för hushållssektorn har gjorts vid tre tillfällen i Sverige.

De första undersökningarna baserade på nationalräkenskaper

Den första gjordes av Ingemar Hansson 1984 i samband med övervägandena kring skatteförvaltningens framtida kontrollstrategi.⁹ En andra beräkning gjordes år 1993 av Åke Tengblad i anslutning till utvärderingen av effekterna av den stora skattereform som genomfördes i Sverige åren 1990–1991.¹⁰ Den metod som kommit till användning benämns disponibel-inkomst-metod. Metoden går ut på att för hushållssektorn i nationalräkenskaperna jämföra den disponibla inkomst som hushållen använder för konsumtion och sparande (inkluderar de svarta inkomsterna) med vad som faktiskt rapporteras i inkomstdeklarationer och företagsbokföring. I princip kan skillnaden mellan dessa två serier betraktas som en grov uppskattning av den inkomst som inte har redovisats till skattemyndigheterna. Metoden tar således sikte på hur hushållens inkomster används. För att beräkna den disponibla inkomsten utifrån nationalräkenskaperna behöver man känna till hushållens finansiella sparande och nettoinvesteringar.

Senare beräkningar

År 1998 gjorde Åke Tengblad nya beräkningar utifrån nationalräkenskaperna.¹¹ För det första konstateras att de tidigare beräkningarna varit felaktiga genom att man inte på korrekt sätt korrigerat för egenföretagarnas avdrag för egenavgifter i deklarationerna. Effekten härav är att den svarta sektorn enligt tidigare beräkningar utifrån nationalräkenskaperna redovisats för högt. För det andra visade disponibel-inkomst-metoden en ökning av den svarta sektorn som var särskilt stark under åren 1991–1994. Enligt beräkningarna skulle den svarta sektorn år 1995 uppgå till 75 miljarder kronor eller 4,6 procent av BNP jämfört med 3,3 procent år 1985. En närmare analys av den svarta sektorns sammansättning gav mycket osäkra resultat och har skapat en tveksamhet huruvida den bild som metoden för närvarande ger av svart ekonomi är riktig.

På grund av osäkerheten i underlaget – inte minst vad gäller hushållens finansiella sparande – har Tengblad beräknat den svarta sektorn med en annan metod som benämns BNP-metoden. Med BNP-metoden – som bygger på statistik som inte direkt beaktas i nationalräkenskaperna – summeras för alla inkomsttyper de värden som legalt redovisas och då erhålls BNP från inkomstsidan. Den svarta sektorn beräknas sedan som en restpost gentemot BNP. Med denna alternativa kalkyl – som baserar sig på antagandet att de svarta inkomsterna låg på 3,3

procent år 1985 – beräknas den svarta sektorn år 1995 uppgå till 52 miljarder kronor eller 3,2 procent av BNP d.v.s. ligga på samma nivå som år 1985.

Det är således ganska motstridiga uppgifter som för närvarande kan erhållas i nationalräkenskaperna om den svarta verksamheten. Tengblad gör bedömningen att nivån år 1997 ligger mellan 3–4,5 procent av BNP.

Riksrevisionsverket uppskattade – med ledning av Tengblads ovan redovisade undersökningsresultat och genomförda intervjuundersökningar – att det svarta arbetet motsvarade fem procent av det totalt arbetade antalet timmar och att värdet av detta arbete motsvarar tre procent av BNP.¹²

9.2.6 Monetära skattningar av den dolda ekonomin

En ifrågasatt metod

En ansats som varit populär att räkna på men som också åtföljts av stark kritik är den monetära metoden. Att metoden blivit populär hänger samman med att de data som behövs för beräkningarna är förhållandevis enkla att få fram ur den officiella statistiken och att man kan göra beräkningarna för en längre tidsperiod. Det finns flera varianter på metoden men de utgår alla från idén att för att dölja svarta inkomster är kontanter det huvudsakliga betalningsmedlet. Genom att beräkna en slags överskott på kontantmedel och hur detta utvecklats över tiden kan spåras utvecklingen av den dolda ekonomin. För kalkylerna krävs att man bestämmer ett basår då den dolda ekonomin antas försumbar. De monetära metoderna har sina svagheter. Den viktigaste är det faktum att efterfrågan på kontanter beror på en rad andra faktorer än den dolda ekonomins storlek. Hur ändrade betalningsvanor (t.ex. elektroniska betalningsmedel) skall beaktas är ett exempel.

”Fel” nivå för Sverige

En monetär kalkyl med jämförelser för olika länder har gjorts av Schneider.¹³ Enligt Schneiders beräkningar – se nedanstående tabell – skulle den dolda ekonomin i Sverige uppgå till nästan 20 procent av BNP. Motsvarande kalkyler för Finland, Norge och Danmark ligger i samma storleksordning. Beräkningarna indikerar också att den dolda ekonomin ökat i Sverige och övriga OECD länder.

Schneiders beräkningar implicerar att den dolda ekonomin i de nordiska länderna skulle ha växt från praktiskt ingenting 1960 till dessa mycket höga tal på 1990-talet. Sätter man tilltro till värdena innebär det också att nationalräkenskaperna under de senaste decennierna skulle ha varit grovt missvisande. Andra indikatorer över utvecklingen i den svenska ekonomin som t.ex. sysselsättningsintensitet ger inte något stöd åt de resultat som

⁹ Ingemar Hansson. Sveriges svarta sektor. Beräkning av skatteundandragandet i Sverige. RSV Rapport 1984:5

¹⁰ Malmer, H., Persson, A., Tengblad, Å., Århundradets skattereform. Effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk, Fritzes 1994

¹¹ Åke Tengblad. Beräkningar över den svarta ekonomin i Sverige. RRV Rapport 1998:28 Svart arbete 2: Omfattning, bilaga 1.

¹² Riksrevisionsverket. Svart arbete 2. Omfattning. RRV 1998:28, s.7.

¹³ Schneider, Friedrich. The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of the Shadow Economies and Shadow Economy Labor Force all over the World. Dep. of Economics, University of Linz, Austria. July, 2000

9.5 Tabell

Den dolda ekonomin beräknad med monetär metod (efterfrågan på kontanter i några OECD-länder)

The shadow economy according to a monetary method (demand for cash) in some OECD countries

Land Country	Andel av officiell BNP, %		Share of official GDP, %	
	1989/90	1990/93	1994/95	1997/98
1 Grekland (Greece)	22,6%	24,9%	28,6%	29,0%
2 Italien (Italy)	22,8%	24,0%	26,0%	27,3%
3 Portugal (Portugal)	15,9%	17,2%	22,1%	23,1%
4 Spanien (Spain)	16,1%	17,3%	22,4%	23,1%
5 Belgien (Belgium)	19,3%	20,8%	21,5%	22,5%
6 Sverige (Sweden)	15,8%	17,0%	18,6%	19,9%
7 Norge (Norway)	14,8%	16,7%	18,2%	19,6%
8 Finland (Finland)	13,4%	16,1%	18,2%	18,9%
9 Danmark (Denmark)	10,8%	15,0%	17,8%	18,3%
10 Kanada (Canada)	12,8%	13,5%	14,8%	16,2%
11 Irland (Ireland)	11,0%	14,2%	15,4%	16,2%
12 Frankrike (France)	9,0%	13,8%	14,5%	14,9%
13 Tyskland (Germany)	11,8%	12,5%	13,5%	14,9%
14 Australien (Australia)	10,1%	13,0%	13,5%	14,0%
15 Nederländerna (Netherlands)	11,9%	12,7%	13,7%	13,5%
16 Storbritannien (Great Britain)	9,6%	11,2%	12,5%	13,0%
17 Nya Zealand (New Zealand)	9,2%	9,0%	11,3%	11,9%
18 Japan (Japan)	8,8%	9,5%	10,6%	11,1%
19 Österrike (Austria)	6,9%	7,1%	8,6%	9,0%
20 USA (USA)	6,7%	8,2%	8,8%	8,9%
21 Schweiz (Switzerland)	6,7%	6,9%	7,8%	8,1%
Genomsnitt för 21 OECD länder (Average over 21 OECD countries)	13,2%	14,3%	15,7%	16,8%

Anm.: Värdet för Sverige 1994/95 korrigerat efter kontakt med författaren.

Källa: F.Schneider, The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of the Shadow Economy Labor Force all over the World.

framkommer med monetära metoder. Att Sverige skulle ha mer än dubbelt så stor dold ekonomi som t.ex. Österrike bedömer vi som föga sannolikt. Även nivån verkar ”fel” för Sveriges del.

9.3 Skattefusk kopplat till individernas finansiella tillgångar

Mätningarna som beskrivits i föregående avsnitt avser skattningar av inkomsterna av svartarbete. Finns det då några metoder som fångar upp *skattefusk i anslutning till hushållens redovisning av sitt finansiella kapital?* Fusk kan t.ex. bestå av oredovisad avkastning (räntor och utdelningar), oredovisade reavinst, överdrivna skuld-räntor eller för lågt redovisad förmögenhet.

Tengblad har utifrån nationalräkenskaperna gjort en kalkyl över hushållens oredovisade räntor och utdelningar.¹⁴ Beräkningarna visar att andelen räntor och utdelningar som inte kommer fram till beskattning har minskat mellan 1980 och 1991. I början av 1980-talet låg den andelen på ca 1 procent av BNP. 1991 hade den fallit till några tiondels procent av BNP vilket bl.a. torde sammanhånga med en bättre skattekontroll. Kontrolluppgifter har införts under perioden.

9.3.1 Kapitalplaceringar utomlands ökar

Om den låga nivån blivit bestående ären efter 1991 har inte undersökts. Det kan inte uteslutas att den friare rörligheten för kapital redan lett till ett ökat mörkertal hänförbart till kapitalplaceringar utomlands. En indikation på att hushållen har ökat placeringarna utomlands är de problem man har med att förklara vad hushållens tillgångar består av. SCB beräknar i national- och finansräkenskaperna hushållens sparande på två sätt. Sparandet beräknas som skillnaden mellan vad hushållen har i disponibel inkomst och vad de gör av med på konsumtion. Samtidigt räknar man fram hur stora tillgångar hushållen ackumulerat i sparande över tiden i form av finansiella tillgångar i banksparande, obligationer, aktier, försäkringssparande m.m. Beloppen ska överensstämja. Under 1990-talet har man dock fått allt större problem att förklara vad tillgångarna består av – den s.k. restposten av oförklarade tillgångar har under 1990-talet ökat.¹⁵ Nya beräkningar som gjort pekar på att restposten skulle kunna uppgå till minst 250 miljarder kronor år 2000. Den troligaste orsaken är att sparandet i ökande grad kanaliseras utomlands vilket medfört att det blivit svårt att fånga upp sparandet i den svenska finansräkenskapsstatistiken. Avkastningen på hushållens finansiella sparande i utlandet torde i realiteten i allt väsentligt undanhållas från beskattning, inkomst- och förmögenhetsskatt.

9.3.2 Kontrolluppgifter minskar fel och fusk

Det finns således en del som talar för att de svenska hushållen skulle kunna ha tillgångar i storleksordningen minst 250 miljarder kr placerade utomlands och att dessa inte uppges till de svenska skattemyndigheterna. Om man antar att ett kapital i denna storleksordning ger avkastning på i snitt 5 procent om året och utan inskränkning skulle varit föremål för inkomst- och förmögenhetsbeskattning kan skattebortfallet i form av kapital- och förmögenhetsskatt överslagsmässigt beräknas till 7,5 miljarder kronor.

Individernas tillgångar har över tiden förskjutits från banksparande till innehav av aktier och andra värdepapper. Det har därför blivit allt viktigare att få grepp om de reavinst som görs vid försäljning av värdepapper. Fram till för ett par år sedan baserades beskattningen av reavinst på värdepapper på uppgifter som uppgavs av de skattskyldiga själva och kontrollmöjligheterna var begränsade. Inkomstären 1993–1995 gjorde skatteförvalt-

¹⁴ Åke Tengblad. Århundradets skattereform, del II. Beräkning av svart ekonomi och skatteundandragandet i Sverige 1980-1991

¹⁵ Internationaliseringens betydelse för svenska skattebaser och framtida skattestruktur, dir 2000:51, s.7.

ningen utifrån infordrade uppgifter från banker m.fl. stickprovsundersökningar av hur det stod till med redovisningen från de skattskyldiga. Undersökningarna visade att mellan tio och tjugo procent av aktieförsäljningarna hade utlämnats eller tagits upp till för lågt värde. Det var dock svårt att uttala sig om i vilken utsträckning det rörde sig om uppenbart fusk och vad som berodde på okunskap om de i många fall krångliga reglerna. Fr.o.m. inkomståret 1996 lämnas kontrolluppgifter på försäljningar av samtliga aktier och värdepappersfonder. Det har således blivit betydligt svårare än tidigare att undandra skatt på reavinster som gjorts i Sverige.

Sammanfattningsvis bedöms fusk med kapitalinkomster till följd av det utsträckta kontrolluppgiftslämnandet ha reducerats till förhållandevis obetydliga belopp för de kapitalinkomster som emanerar från placeringar inom landet. Däremot har den friare rörligheten för kapital öppnat nya möjligheter till fusk genom placeringar av finansiellt kapital i länder som inte har motsvarande system.

9.4 Skattefusk med punkt- skattebelagda varor

9.4.1 Stora incitament till fusk och öppna gränser

När det gäller varuhandel i allmänhet är förtjänsten med att inte redovisa köp och försäljning den skatt som belöper på marginalen d.v.s. skillnaden mellan inköps- och försäljningskostnad.¹⁶ I regel är marginalerna i varuhandeln, i vart fall när det gäller stora partier av likartade varor, tämligen små och skatten en mindre del av denna. När det gäller varor som träffas av punktskatter är det annorlunda. Punktskatten på varan är ofta mångdubbelt större än den affärsmässiga vinsten och i flera fall är skatten högre än varuvärdet. Detta gör att incitamenten till skatteundandragande blir mycket stora.

Ett ytterligare incitament till skatteundandragande är skillnaden i beskattning mellan olika EU-länder. I Sverige är punktskatterna förhållandevis höga vilket påtagligt ökar lönsamheten av ett skatteundandragande i Sverige.

Fram till för ett par år sedan betraktade skatteförvaltningen punktskatterna som ett väl fungerande system utan så mycket svinn. Men läget har förändrats. Det finns flera orsaker. En är de öppnare gränserna och den fria rörligheten för varor inom EU. Punktskattepliktiga varor skall enligt det s.k. cirkulationsdirektivet¹⁷ kunna föras fritt mellan medlemsländerna utan gränskontroller och skattekonsekvenser fram till den slutliga konsumenten. Möjligheterna till kontroll av införsel av varor från andra medlemsländer har därmed försämrats vilket lett till införsel utan föreskrivna dokument etc. som ska garantera att rätt skatt betalas i mottagarlandet.

9.4.2 Svartsprit

I en rapport om svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet uppskattas illegala källor svara för 13 procent av totala alkoholkonsumtionen.¹⁸ Hälften av svartspriten består av hembränt och hälften av smuggelsprit. Smuggelspriten består i sin tur av dels en storskalig smuggling som är avsedd för försäljning och dels en småskalig "privatimport" där resenärer överskrider de tullfria importkvoter- na vid inresa utan att betala tullavgift.

Med teknisk sprit menas sådan sprit som får användas skattefritt t.ex. i industriella processer.

Den illegala alkoholen (se 9.6 Tabell nedan) består i första hand av starksprit. Av starkspriten är hela 35 procent illegal varav 19 procent är hemtillverkad sprit, drygt 10 procent är i Sverige såld smuggelsprit och ytterligare fem procent har resenärerna medfört utöver den tillåtna ransonen. Den skatt som skulle ha utgått om konsumtionen skett med beskattad sprit uppgår till storleksordningen 2 å 3 miljarder kr varav i storleksordningen 800 miljoner kr avseende smuggelsprit på kommersiell basis. Det är mycket höga tal vilka kan jämföras med den totala uppbörden av alkoholskatt på spritdrycker m.m. på 4,9 miljarder kr år 1996. Skatteförlusten är dock en teoretisk beräkning efter den faktiska konsumtionen. Skulle den illegala spriten beskattas skulle den totala konsumtionen av sprit minska.

Skattningarna i rapporten (Kühlhorn m.fl.) ligger betydligt högre än i tidigare sedvanliga undersökningar av alkoholkonsumtionen. Detta gäller både totalkonsumtionen och den illegala andelen. Men allt tyder på att den också ligger närmare sanningen. Metodiken som använts har varit mycket grundlig. Totalt har över 10 000 personer intervjuats fördelat över alla årets dagar. De intervjuade har tillfrågats om sin konsumtion dagen innan intervjun och har då haft konsumtionen färskt i minnet. Dessutom har särskilda ansträngningar gjorts att fanga upp de alkoholberoende. Dessa dricker mycket sprit i allmänhet och svartsprit i synnerhet. Normalt tenderar alkoholberoende grupper vara överrepresenterade i bortfallet i intervjuundersökningar. Den nu mera omsorgsfullt genomförda undersökningen har lett till betydligt högre värden vad gäller konsumtion och framför allt av den illegala spriten än vad som framkommit i alkoholvaneundersökningar bland allmänheten med vanlig surveymetodik. Resultaten i undersökningen tyder på att konsumtionen av illegal sprit är mer polariserad och koncentrerad till storkonsumenterna än vad tidigare studier visar. Denna polarisering blir sedan ännu tydligare när de alkoholberoende inkluderas.

Enligt skattningarna utgör konsumtion av teknisk sprit hela 0,8 procent av svenska folkets totala spritkonsumtion. Detta är i sig en mycket hög siffra som antyder att kontrollsystemen hos berörda företag och av myndigheterna inte är tillräcklig.

¹⁶ Att utelämnas enbart försäljning men ha med inköpet i räkenskaper ökar risken för upptäckt av förfarandet.

¹⁷ Berör EU-harmoniserade skatterna på alkohol, alkoholhaltiga drycker, tobak och mineraloljor.

¹⁸ E. Kühlhorn m.fl. Svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet. (Prel. rapport till OAS-seminarium nov 1997).

9.6 Tabell

Skattning av svenska folkets alkoholkonsumtion i olika former (sammanlagt 7,79 liter/inv. alkohol 100 %), uppdelat på legala och illegala delmängder. 1996/97

An estimate of total alcohol consumption in Sweden (totalling 7,79 lit. 100% alcohol per inhabitant) and the distribution between different legal and illegal sources, 1996/97

Källor	Andel av total alkoholkonsumtion, %
Sources	Share of total alcohol consumption, %
Legala (Legal)	
Statistikförd alkohol (<i>Alcohol in statistics</i>)	75,0%
Privat legalt införd alkohol i samband med utlandsresor (<i>Private legally imported alcohol when travelling abroad</i>)	9,3%
Legal hemtillverkning av vin och öl (<i>Legal home production of wine and beer</i>)	2,6%
Summa legala (Total legal)	86,9%
Illegala (Illegal)	
Hembränt (<i>Illicitly distilled</i>)	6,5%
Smuggelsprit, inköpt i Sverige (<i>Smuggled liquor, purchased in Sweden</i>)	3,6%
Smuggel av sprit och öl vid inresan till Sverige (<i>Smuggling of liquor and beer when arriving in Sweden</i>)	2,7%
Teknisk sprit (<i>Technical alcohol</i>)	0,3%
Summa illegala (Total illegal)	13,1%
Totalt	100,0%

Källa: E, Kühnhorn (1997), tab. 18.

Restaurangernas roll överdriven

Restaurangerna har ibland ansetts vara en avgörande distributionskanal för svartsprit. En arbetsgrupp som på uppdrag av Socialdepartementet undersökt ungdomarnas konsumtion av svartsprit (Ds 1997:8) gör dock bedömningen att restaurangernas roll är överdriven. Det finns en stor risk förknippad med att hantera svartsprit på restaurang. Vid upptäckt väntar, vid sidan av straff för brott mot bl.a. alkohollagen, även ett indraget utskänkningstillstånd, vilket för de flesta innebär att verksamheten tvingas upphöra. Slutsatsen stöds också av det faktum att man i samband med projektet Operation Krogsanering i Stockholm, endast i något undantagsfall hittat illegal sprit på restaurangerna.

Att det är lätt för ungdomar att komma över starksprit visar en attitydundersökning som samma arbetsgrupp låtit genomföra. Hela 72 procent av ungdomar mellan 15–24 år har möjlighet att säkert (53 procent) eller kanske (ytterligare 19 procent) skaffa hembränt. Motsvarande uppgift för åldersgruppen 45–54 år är totalt 40 procent, varav 29 procent säkert och 11 procent kanske kunde skaffa hembränt.

I undersökningen fick de intervjuade ta ställning till påståendet "man borde ändra lagen så att det blev straffbart att köpa hemtillverkad sprit". Nära två tredjedelar, 62 procent, instämmer i påståendet. Skillnaderna är stora mellan olika grupper. Kvinnor instämmer i högre grad än män, 68 respektive 57 procent. Av dem som inte

9.7 Tabell

Skattning av svenska folkets alkoholkonsumtion av enbart starksprit uppdelat på legala och illegala delmängder

An estimate of total alcohol consumption in Sweden, hard liquor only, and the distribution between different legal and illegal sources

Källor	Andel av total alkoholkonsumtion
Sources	Share of total alcohol consumption
Legala (Legal)	
Statistikförd försäljning (<i>Selling in statistics</i>)	53,7%
Privat legalt införd (<i>Private legal import</i>)	10,9%
Summa legala (Total legal)	64,6%
Illegala (Illegal)	
Hembränt (<i>Illicitly distilled</i>)	19,0%
Smuggelsprit inköpt i Sverige (<i>Smuggled liquor, purchased in Sweden</i>)	10,4%
Smuggelsprit, privat (<i>Smuggled liquor, private</i>)	5,1%
Teknisk sprit (<i>Technical alcohol</i>)	0,8%
Summa illegala (Total illegal)	35,3%
Totalt	100,0%

Källa: E, Kühnhorn (1997), del av tab. 17.

dricker alkohol är det 81 procent som anser att det borde vara straffbart, medan det bland högkonsumenterna endast är 38 procent som instämmer i påståendet.

9.4.3 Gemenskapsintern handel och smuggelcigaretter¹⁹

Under 1997 höjdes skatten på cigaretter i två omgångar och detaljhandelspriset för ett paket cigaretter hamnade på 45 kronor. Med undantag för Norge, där ett paket cigaretter kostade närmare 55 kr, hade Sverige det högsta priset i Europa. I Polen kostade samma paket kring fem kronor. Med sådana spännvidder i pris mellan närliggande länder blir de illegala alternativen attraktiva både för säljare och köpare. Vill man hålla nere konsumtionen genom att sätta priset högt måste man också hålla efter illegala alternativ. I augusti 1998 sänktes skatten på rök-tobak i Sverige och priset för ett paket cigaretter ligger nu kring 35 kronor. Priset är dock fortfarande högt och år 2000 är det i endast två EU-länder som cigaretterna är dyrare än i Sverige, i Storbritannien och på Irland.

Det är den organiserade smuglingen som står för den stora andelen insmugglade cigaretter. En stor långtradarer med smuggelcigaretter kan vid grossistförsäljning i Sverige ge en vinst på fem till tio mkr. Vinsten är hög, böterna i sammanhanget närmast försumbara och risken för fängelsestraff liten. När sanktionerna inte bedöms som särskilt allvarliga kan man acceptera en mycket hög upptäcktsrisk utan att lönsamheten i smuggelverksamheten riskerar att gå förlorad.

¹⁹ Informationen om cigarettsmuggling har hämtats ur en rapport som Leif GW Persson, Jan Andersson tagit fram på uppdrag av Grossistförbundet/Svensk Handel ("Cigarettsmuggling". April 1997).

Fusk med ledsagardokument

Cigarettsmuggling innebär att man transporterar cigaretter över gränsen till konsumenterna i Sverige utan att betala skatt (i motsats till spriten finns knappast något hemtillverkningsalternativ).²⁰ Cigaretter är skrymmande och stora mängder är svåra att ta in dolt. I förhållande till hur skrymmande cigaretterna är blir vinsten av sådan smuggling mycket liten. Under de allra senaste åren har man dock uppmärksammat att smuggling sker i samband med vad som på ytan ser ut som en vanlig transport. Gränskontrollerna har slopats mellan EU-länderna och vid transporter mellan länderna tas skatten ut först då varorna i slutledet görs tillgängliga för konsumtion. Varje transport skall åtföljas av ett ledsagardokument som skall ange partiets storlek och vilken väg transporten skall gå från avsändare till mottagare. Genom att på olika sätt fuska med detta dokument kan transporterna ske synligt utan att väcka uppmärksamhet. En metod är att ta med mer i transporten än vad som står i papperen och att sedan sälja merlasten utan skatt. Ett annat sätt är att ge sken av att lasten transiteras till land utanför EU fast den i praktiken stannat i Sverige. Transporten kan också "försvinna" på vägen mellan olika upplagsplatser på väg till slutdestinationen. Man vet att de typer av fusk som nämnts ovan förekommer, eftersom det finns upptäckta fall. Däremot är den faktiska omfattningen okänd. Tullens beslag av framför allt tankbilar med 96 procentig ren alkohol ökade kraftigt under år 1999. En stor del av dessa beslag har dock varit avsedda för den norska marknaden där alkoholpriserna är ännu högre än i Sverige.

Internethandel ska beskattas

Cigarettförsäljning där säljare och köpare knyter kontakt via Internet har dykt upp under senare tid. Sådan försäljning är inte befriad från svensk punktskatt och moms, vilket är det intryck man kanske fått av massmedia. Cigaretter som säljs i Sverige skall alltid beskattas med svensk punktskatt och moms. Finns säljaren i annat EU-land är denna enligt EU:s regler om distansförsäljning skyldig att betala svensk punktskatt och moms.

Under 1997 och under första halvåret 1998 var postorderförsäljning via Internet av cigaretter som undgick beskattning starkt ökande. Genom den nya lagstiftning som trädde i kraft 1 juli, 1998 har tullen fått befogenhet att kontrollera postförsändelser även om de kommer från andra EU-länder. Kontrollen har inte obetydlig omfattning och hög träffsäkerhet, över 99 procent. Den har fått till följd att Internet-handeln avstannat när det gäller cigaretter.

Att jämföra export och import

Ett sätt att grovt beräkna den totala volymen av smugglade cigaretter i världen är att jämföra statistiken över antalet exporterade och antalet importerade cigaretter. Om ingen smuggling förekom bör detta antal (efter korrigering för taxfreehandel, diplomathandel m.m.) överensstämma för världen i sin helhet. En eventuell differens

kan tolkas som omfattningen av smugglade cigaretter. Sådana beräkningar har gjorts.²¹ 280 miljarder cigaretter "saknas" vilket skulle motsvara smuggeltrafiken i världen. Med en global skattesats på 1 dollar per paket kan de förlorade skatteintäkterna för länderna sammantaget beräknas till drygt 14 miljarder dollar per år (drygt hundra miljarder SEK). Med en rak proportionering i förhållande till den svenska befolkningens andel av världens befolkning skulle den svenska totalvolymen smuggelcigaretter ligga på knappt 400 miljoner. Persson/Andersson menar i sin rapport att en skattning gjord på dessa premisser blir för hög för Sveriges del. Sverige har en lägre konsumtion av cigaretter än det globala genomsnittet och vår cigarettsmuggling har mycket blygsamma proportioner jämfört med den organiserade smugglingsverksamhet som förekommer i stora och befolkningsrika delar av Asien, Afrika, Central och Sydamerika och mellan Kanada och USA. Korrigerat för dessa förhållanden landar de på en årlig svensk volym av mellan ett hundra och två hundra miljoner smuggelcigaretter.

Att utgå från tullens beslag

En annan metod som Persson/Andersson redovisar är att söka skatta smugglingen av cigaretter till Sverige utifrån Tullens beslag och en kalkyl för risken för upptäckt och på detta sätt komma fram till den underliggande faktiska smugglingsvolymen.

Smugglingen kan grovt indelas i tre kategorier nämligen:

- husbehovssmuggling
- smuggling som yrkesrelaterad bisyssla (t.ex. långträdarchaufförer som arbetar med transporter över gräns, sjömän samt anställda vid flygbolag eller transporterterminaler)
- professionell eller organiserad smuggling

Kalkylen baserad på Tullens beslag och en riskbedömning landar kring 100 miljoner smuggelcigaretter. Men författarna bedömer att detta är en underskattning. Bl.a. har man i kalkylen bortsett från den speciella problematiken med de s.k. skattelagren och rent allmänt menar man att beräkningarna är försiktigt hållna. Med en "bildad gissning" hamnar författarna därför kring 150 miljoner cigaretter varav husbehovssmugglingen svarar för 50 miljoner och den mer kvalificerade för 100 miljoner.

Författarna gör slutligen även en skattning utifrån en beräkning av cigarettkonsumtionen baserat på en intervjuundersökning (korrigerat för bortfallseffekter) som jämförs med försäljningssiffror för den lagliga handeln. Denna kalkyl hamnar i samma storleksordning som de båda skattningar som beskrivits ovan.

Den sålunda uppskattade volymen smugglingscigaretter (150 miljoner st.) skulle vid beskattning ha inbringat ett skattebelopp på ca 250 miljoner kronor, vilket motsvarar ca tre procent av totala tobaksskatten.

²⁰ Här används begreppet smuggling även för olaga införsel från andra EU-länder.

²¹ Joosens, L & Raw, M. (1996): Smuggling and cross border shopping of tobacco in Europe.

Utvecklingen under senare tid

I en rapport från Brottsförebyggande rådet har Leif GW Persson beskrivit cigarettsmugglingens och uppskattats dess omfattning.²² Persson skiljer mellan husbehovs-smuggling, yrkesrelaterad smuggling (t.ex. av lastbilschaufförer) och professionell eller organiserad smuggling. Persson pekar på att den organiserade smugglingen svarar för 90 procent av den totala mängden av tullens beslag men bara för tre procent av antalet beslag. Utifrån antagna sannolikheter för upptäckt inom de skilda kategorierna landar Persson i en uppskattad smuggelvolymer på 540 miljoner cigaretter där den organiserade smugglingen svarar för 70 procent. Denna uppskattning är mer än tre gånger så hög som den som ovan redovisats. En del av de cigaretter som tas i beslag kan dock vara avsedda för t.ex. den norska marknaden.

Persson menar att den ”nya” nivån ca 500 miljoner cigaretter uppnåts genom en mycket kraftig ökning av den organiserade smugglingen under åren 1997–1998. På den nya nivån ligger smugglingen därefter på oförändrad eller minskande volym.

Prissänkningen på den legala marknaden har bidragit till att minska den tidigare snabba tillväxten på den illegala och i förening med en allt mer effektiv kontroll t.o.m. medfört en nedgång på den svarta marknaden under slutet av år 1998.

9.4.4 Illegal handel med olja och bensin

Illegal handel och undanhållande av punktskatter på bränslen sker dels genom att obeskattade bränslen säljs av oljebolag och dels genom illegal införsel av olja från annat land. Några undersökningar om omfattningen av den illegala handeln med olja och bensin finns inte. Ett av skälen är att få privatpersoner berörs av denna hantering. Ett undantag därvidlag är den försäljning över gränsen från Finland som sker i norra Sverige. Även om denna gränshandel och kontrollen därav fått stor massmedial uppmärksamhet är den i förhållande till den totala handeln med olja och bensin beloppsmässigt helt försumbar.

Den illegala handeln med bränslen har varit koncentrerad till storstadsregionerna. Från och med mitten av år 1996 finns tecken på att de företag och de personer som varit aktiva delvis flyttat ut med verksamheten till mindre orter utanför storstäderna. Detta troligen för att väcka mindre uppmärksamhet.

Olika metoder att undgå skatt

Några av de metoder som använts för att undgå skatt på bränslen är följande.

Illegal införsel av olja från bl.a. Finland har under en längre tid förekommit med ett fåtal svenska företag som aktörer. Efterhand som kontrollen för införseln av bränslen skärpts vid gränsövergångarna har dessa företag försvunnit från marknaden och själva tillvägagångssätten att föra in olja förändrats. Privatpersoner som i dag transporterar olja i fat eller stora plastbehållare på släp-

vagnar tar tillfället i akt att föra in oljan när tullstationerna är stängda eller isen lagt sig på älven.

Liksom vid cigarettsmuggling förekommer att transporter som enligt papperen är destinerade till land utanför EU eller till ett lågskatteländ inom EU helt enkelt ”stannar” i Sverige.

Det händer också att bränsle säljs mellan registrerade upplagshavare och oregistrerade upplagshavare utan att deklarerar. Bränslepartierna kan ofta byta ägare flera gånger för att dölja den gjorda affärstransaktionen. I en del fall deklarerar verkligen bränslet (bunkerolja) men samtidigt görs avdrag för den försälda oljan vilket är tilläget mot försäkransintyg från köparen som är oregistrerad upplagshavare. Men försäkransintyget är falskt. Det företag som köpt olja mot falska försäkransintyg säljer oljan vidare till slutförbrukare i Sverige. De företag som ägnar sig åt denna typ av affärer existerar mycket kort tid, tömmer bolagen och går sedan i konkurs.

Fusk har förekommit i pilotprojekt med olika blandningar av rapsolja, etylalkohol m.m. Rapsoljedelen i oljeblandningen har varit punktskatteskattebefriad. I verkligheten har inblandningen varit betydligt mindre än den uppgivna.

Illegal handel ej omfattande

Rent allmänt torde dock gälla, såväl för Sveriges som för övriga EU-länders del, att skattefusk och illegal handel när det gäller olja och bensin relativt sett inte alls har samma omfattning som motsvarande fusk när det gäller cigaretter och sprit och av dessa två punktskattebelagda varor är det speciellt sprithanteringen som vällar de största kontrollproblemen.

Det totala fusket när det gäller handel med olja och bensin bedöms i relation till skatteuppbörden vara lägre än för tobak (3 procent) och uppskattas inte överstiga 1 procent av skatteuppbörden eller som högst 200–300 miljoner kronor.

9.5 Internet och elektronisk handel

I förhållande till omvärlden har Sverige höga mervärdes-skattesatser och punktskatter. Till för bara några år sedan handlade diskussionen främst om riskerna för en ökad gränshandel av varor. För Sveriges del begränsas dock problemen – jämfört med många andra länder – genom det geografiska läget och genom att vi har få befolkningstäta gränsregioner.

Genom den ökade elektroniska handeln aktualiseras delvis andra risker för skattefusk än vid traditionell gränshandel. Detta beror på att transaktionskostnaderna – i form av bl.a. transport- och sökkostnader – är betydligt lägre vid elektronisk handel än vid traditionell gränshandel – fusk kan snabbt få mycket stor omfattning. Drivkraften är naturligtvis inte bara skillnader i skattesatser utan även skillnader i priser exklusive skatt. Han-

²² Cigarettsmugglingens struktur, omfattning och utveckling under senare delen av 1990-talet. Från ax till limpa. Brå 1999.

del över gränser som innebär att en tjänst levereras elektroniskt är dessutom svårare att kontrollera än handel där leveransen sker genom att en vara sänds fysiskt över en gräns.

Elektronisk leverans av sådant som traditionellt tillhandahålls fysiskt t.ex. musik, TV- och dataspel på cd-skivor, tidningar och böcker på papper förekommer redan. Därutöver finns andra konsumtionsområden som telefoni, finansiella tjänster, TV, informationstjänster, resebyråverksamhet och lotterier där leverantören av tjänsten inte behöver finnas i Sverige. Konsumtion av varor och tjänster ska mervärdesbeskattas i Sverige oavsett om leverantören har sin hemvist inom eller utom EU. Det är leverantören som ska betala den svenska mervärdesskatten. Möjligheterna för svenska myndigheter att kontrollera i vilken utsträckning utländska företag säljer till Sverige saknas helt i många fall eller är i vart fall begränsade och omständliga. Det är uppenbart att detta medför ökade risker för skattefusk.

Den elektroniska handeln till konsument har ännu inte fått särskilt stor omfattning. Det främsta skälet är att konsumenterna uppfattar köptryggheten som låg; kommer varan, håller den utlovad kvalitet, hur kan man reklamera och vart vänder man sig vid eventuell tvist?

Någon uppfattning om omfattningen på den mervärdesskatt som Sverige förlorar genom den elektroniska handeln till konsumenter kan inte uppskattas, men här görs bedömningen att beloppet understiger 0,5 miljard kronor om året.²³

Ett område inom vilket privatpersoners e-handel fått stor omfattning är handeln med värdepapper. Många privatpersoner bedriver aktiehandel via Internet på utländska börser. Det aktiehandelsföretag de anlitar kan vara hemmahörande praktiskt taget i vilket land som helst och omfattas då inte av de svenska reglerna om uppgiftslämnande på försäljning av värdepapper, som gäller för svenska institut. Skattefusk i anslutning till finansiella tillgångar har behandlats under avsnitt 9.3 ovan.

9.6 Skattefusk med revisionsresultat som uppskattningsmetod

En del av svartarbetet har sin finansiella spegelbild i fusk i företagsbokföringen. Olika transaktioner i företagsbokföringen liksom utelämnande av inkomster kan t.ex. vara ett sätt att skapa utrymme för svarta ersättningar i form av svart lön eller förmåner till anställda eller företagsägaren. Det finns således en överlappning mellan vad som ovan redovisats som svartarbete och det fusk som kan iakttas i företagets bokföring. Men fusk i företagsbokföring kan också generera en avkastning för företaget/företagsägaren som inte motsvaras av arbete.

Det hade naturligtvis varit intressant om det utifrån resultatet av de skatterevisioner som skattemyndigheterna gör hade varit möjligt att uppskatta det totala omfånget

på skatteundandragandet eller i vart fall de felaktigheter som går att revidera fram. Det är av flera skäl inte möjligt idag. Det främsta skälet är att skattemyndigheternas revisionsurval i normala fall inte sker slumpmässigt utan med syfte att få så stor effektivitet i revisionsarbetet som möjligt.

En uppräknig av revisionsresultatet kan således inte användas för att uppskatta skatteundandragandet. Där emot ger en sådan uppräknig en indikation på hur effektivt skattemyndigheternas urval är när det gäller att uppdaga framreviderbara felaktigheter.

Kunskap genom slumpmässiga urval

År 1992–1995 genomförde skattemyndigheterna fyra s.k. ÅSA-undersökningar (Årliga Statistiska Acceptansundersökningar). ÅSA-undersökningarna baserade sig på slumpmässiga urval bland olika kategorier av skattebetalare. Utöver syftet att få kunskap om skatteundandragandet var syftet att med statistiska metoder försöka ta reda på vilka skattskyldiga och vilka materiella regler som borde kontrolleras. Ett annat syfte var att få underlag för ändringar i informationsmaterial, deklarationsblanketter och i det materiella regelverket.

Resultatet av undersökningarna till den del de berör skatteundandragandet återges nedan. Självfallet kan dock slumpmässiga revisioner eller andra former av kontroller (i den mån urvalet görs utifrån skatteförvaltningsregister) bara i mycket begränsad omfattning fånga in s.k. nonfilers, d.v.s. företag och personer som ställer sig helt vid sidan av skattesystemet. Det finns dessutom fusk som inte går att upptäcka med de metoder skattekontrollen förfogar över.

RSV har utnyttjat resultaten från ÅSA-undersökningarna i sin beräkning av det totala skattefelet, se avsnitt 9.7.

Genom de ÅSA-undersökningar som gjordes åren 1993–1995 har de största företagskategorierna täckts in av slumpmässiga urval. ÅSA-undersökningarna omfattar dock inte de allra största företagen eftersom dessa ingår i en planmässig revisionsverksamhet där dessa företag revideras med vissa tidsintervall. Företagen som omfattas av planmässig revision är storleksmässigt dominerande och står för två tredjedelar av den lönesumma arbetsgivarna deklarerar. "ÅSA-arbetsgivarna" svarar följaktligen bara för en tredjedel av lönesumman. Det är viktigt att hålla i minnet att i uppdagade fel ingår inte bara skattefusk utan även andra fel "utan uppsåt".

Tillämpningen av nya regler i skattereformen

RSV gjorde 1992 en ÅSA-undersökning av två nyheter som introducerades i företagsbeskattningen i samband med skattereformen nämligen överutdelning resp. sparad utdelning samt obeskattade reserver. De nya reglerna bedömdes som invecklade. Det kunde därför antas att företagets redovisningar skulle innehålla relativt många felaktigheter i deklARATIONERNA. En kartläggning av felens storlek och frekvens i olika avseenden bedömdes därför välmotiverad, eftersom resultatet också skulle kunna

²³ Mervärdesskattebasen för det slags varor som via Internet säljs direkt till konsument – cd-skivor, TV- och datorspel, persondatorer och publikationer av olika slag – uppgår till ca. 20 miljarder kronor. Högst 10 procent beräknas säljas via Internet. $20 \times 25 \% \times 10 \% = 0,5$ miljarder.

läggas till grund för bättre information till de skattskyldiga. Undersökningarna visade att det främst var de stora företagen som gjorde fel till sin fördel både antals- och beloppsmässigt i deklarationsredovisningen. Därav bör inte dras slutsatsen att de stora företagen proportionellt sett orsakar störst skatteförluster för det allmänna. Det finns anledning att anta att vissa former av fusk t.ex. genom att undanhålla inkomster från beskattning är betydligt vanligare bland de mindre företagen.

Små företag – enskilda näringsidkare

Vid 1993 års taxering genomförde skatteförvaltningen en s.k. ÅSA-granskning genom ett slumpmässigt urval på 2 975 fysiska personer som självständigt driver näringsverksamhet utan årsbokslut (blankett N1). Andelen ändrade deklARATIONER uppgick till 46 procent med ett genomsnittligt höjningsbelopp på 9 tkr. Om skatteförvaltningen hade haft resurser till det skulle enbart för denna deklARATIONSTYP skatteförvaltningen ha kunnat granska fram 208 mkr med en tillämplad skattesats om 50 procent. Felaktigheterna inom momsens svarar uppräknat till 118 mkr. Man undersökte också intäktsredovisningen. Bland de inrapporterade fallen hade man ej förnumrerade fakturor i 64 procent av fallen och inkomster i klumpsummor i 16 procent av fallen.

Större företag – enskilda näringsidkare

Vid 1994 års taxering genomförde skatteförvaltningen en s.k. ÅSA-granskning genom ett slumpmässigt urval på 2 096 fysiska personer som redovisar inkomst av näringsverksamhet med årsbokslut, blankett N2. Hela 39 procent av deklARATIONERNA ändrades och medelhöjningen var 76 tkr. Om skatteförvaltningen hade haft resurser till det skulle för denna deklARATIONSTYP skatteförvaltningen kunnat granska fram ytterligare 2,8 miljarder kr med en tillämplad skattesats om 50 procent. Felaktigheterna inom momsens svarar uppräknat till 692 mkr. Också vid denna undersökning studerades bokföringsstandarden. Man fann att bokföring saknades i 6 procent av fallen, brister i verifikationsmaterialet i 22 procent, brister i grundbokföringen i 18 procent och brister i huvudbokföringen i 9 procent av fallen.

Mindre aktiebolag och deras ägare

Vid 1995 års taxering genomförde skatteförvaltningen en motsvarande undersökning men denna gång riktad mot aktiebolagen.²⁴ Endast bolag med en lönesumma understigande fem mkr var med. Man valde slumpmässigt ut 1 188 bolag och granskade bolagen och dess delägare. Granskningen föranledde för bolagens del ändring i 57 procent av fallen. Medelhöjningen på delägarnivå blev 45 tkr och på bolagsnivå 52 tkr om även minskning av underskotten medräknas. Uppräknat till hela landet skulle skatteförvaltningen kunna granska fram 2,3 miljarder kronor i skatt genom att höja beskattningen av bolagsdelägarna och 5,9 miljarder i tillkommande skatter på ifrågasvarande bolag.

Skattefel på 12 miljarder enbart bland små företag

Undersökningarna i företagssektorn är gjorda olika år. De är också behäftade med osäkerhet. De visar emellertid om resultaten sammanläggs att skatteförvaltningen skulle kunna granska fram skatter i storleksordningen 12 miljarder kronor. Men då ingår som ovan nämnts i bolagssektorn endast bolag med en lönesumma under 5 mkr.

Hur mycket granskningen av bolag med en lönesumma överstigande 5 mkr skulle inbringa har inte undersökts på liknande sätt. Det är dock naturligen så att de beloppsmässigt största beloppen genom revision finns att hämta hos större företag.

De största koncernerna har totalgranskats

Skattemyndigheterna samverkar vid revisioner av de allra största företagen/koncernerna. Revisionerna benämns därför samordnad planmässig revision.

De allra största företagen/koncernerna – i regel omfattande minst 800 anställda har granskats för minst ett beskattningsår under perioden 1988-1994. Granskningen ledde till att skattemyndigheterna beslutat om extra skatter för dessa företag uppgående till 20 miljarder.²⁵ En betydande del av detta belopp är dock föremål för tvist i skattedomstolarna. Å andra sidan tillkommer som sagt hela gruppen aktiebolag i storleksordningen 25-800 anställda, andra företagsformer samt det skattefusk som också förekommer i konkurser etc.

För närvarande omfattar den samordnade planmässiga revisionsverksamheten ett 100-tal fler koncerner jämfört med det första revisionsvarvet (1988-1994). De 100 tillkommande koncernerna är storleksmässigt mindre när det gäller antal årsanställda jämfört med det första revisionsvarvet (200 största koncerner). I de första revisionsomgångarna (1994:2-1997:2) i det andra revisionsvarvet har mindre än hälften av företagen/koncernerna reviderats. De beräknas medföra skattehöjningar (inkl. skatte- och avgiftstillägg på 1 miljard kronor) på sammanlagt 7,4 miljarder kronor. Under antagande att dessa företag är representativa för alla företag som omfattas av samordnad planmässig revision kan totalresultatet beräknas inbringa 15-17 miljarder kronor i skatt/avgift jämfört med 20 miljarder kronor som den tidigare kalkylen över skattefelet upptar. Att detta är betydligt lägre än tidigare bedöms primärt bero på kraftigt sänkta bolagsskatter – numera 28 procent – mot i förra revisionsomgången 40 procent eller mer.

9.7 RSV:s bedömning av skattefelets storlek

RSV gjorde år 1998 på regeringens uppdrag en uppskattning av skattefelets storlek.²⁶ Underlaget för bedömningen är bl.a. resultat från skilda undersökningar som ovan redovisats.

²⁴ Uteslutna från undersökningen var dessutom vilande bolag, bolag i konkurs eller likvidation samt schablonbeskattade bostadsaktiebolag.

²⁵ Slutrapport 96-02-08 Samordnad planmässig revision 1988-1994, dnr 705-96/515.

²⁶ Skattefel och skattefusk. En utvärdering av kontrollverksamheten 1992-1997. RSV Rapport 1998:3, s. 47 ff.

Verket framhöll att underlaget för en sådan bedömning är osäkert och inte dagsaktuellt. Det bör dock inte hindra att en bedömning görs. En bedömning från RSV:s sida kan föra med sig en fruktbar dialog och stimulera till en fortsatt metoddiskussion och fortsatt analys av skattefelets storlek, utbredning och orsaker. En sådan analys kan i sin tur lägga en grund för en strategi för att minska skattefelet.

RSV uppskattade att skattefelet 1997 uppgick till fem procent av BNP

RSV uppskattade att det totala skattefelet år 1997 låg i storleksordningen 80–90 miljarder kronor vilket motsvarade inemot fem procent av BNP eller nio procent av den samlade skatteuppbörden.

Det betyder definitivt inte att dessa inkomster kan framtvingas genom en utökad granskning. Blev undanhållna inkomster beskattade skulle tjänsterna i stor utsträckning inte produceras. Det är också RSV:s uppfattning att om skattemyndigheterna fick resurser att hitta alla fel i form av felaktiga kostnader och redovisning skulle alla medvetna skatteundandraganden (fusk) bli försumbara men detta skulle inte vara en kostnadseffektiv användning av samhällets resurser. Slutsatsen av detta är i sin tur att ett visst mått av skattefel inkl. skattefusk måste accepteras i en demokrati med ett skattesystem som bygger på uppgifter som medborgarna själva lämnar. Hur stort skattefel och hur mycket skattefusk som kan tolereras är till slut en rent politisk fråga med många fler aspekter än de rent ekonomiska.

I 9.8 Figur redovisas i förkortad form underlaget för RSV:s bedömning.

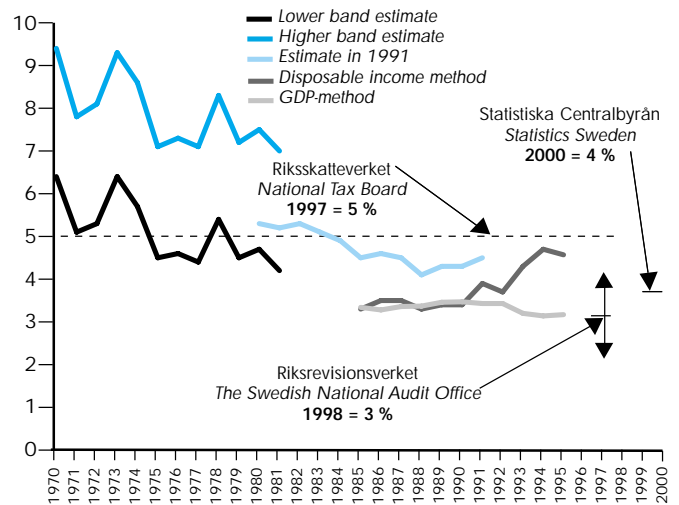
Resultat från olika undersökningsmetoder kombineras

RSV kombinerade i sin beräkning av skattefelets storlek de nationalekonomiska beräkningarna med egna kontrollresultat från främst slumpmässiga kontroller. RSV

9.9 Diagram.

Uppskattningar av den svarta sektorn av RRV och RSV baserade på resultat från nationalräkenskaperna m.m.

Estimates of the black sector in Sweden based on the national accounts.

konstaterar med utgångspunkt i ovanstående figur att de skattefel man finner vid olika undersökningsmetoder inte är exakt desamma.

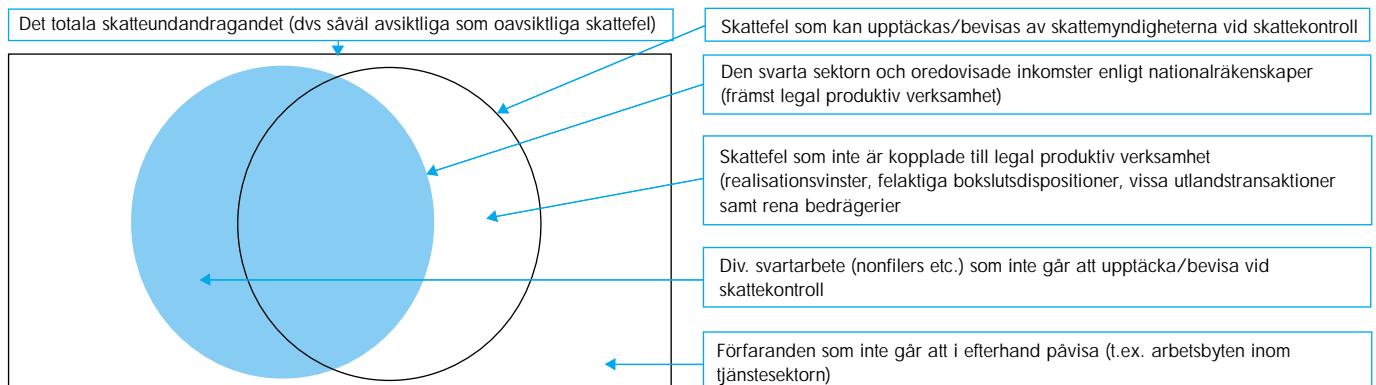
Skatt på oredovisade inkomster inom och utom landet uppskattades till ca 60 miljarder kronor och grundade sig på uppskattningar från nationalräkenskaperna av den svarta sektorn. RSV:s uppskattning av den svarta sektorn bygger på Tengblads beräkning från år 1992 som då beräknades till 4,9 procent. Tengblad har sedermera (1998) justerat ner denna beräkning till ett intervall inom 3,0–4,5 procent av BNP, se avsnitt 9.2.5. RSV:s beräkning i den delen låg därför något över nyare beräkningar, se 9.9 Diagram.

I nationalräkenskaperna som förs av SCB beräknas

9.8 Figur.

Principskiss över skatteundandragandets förhållande till nationalekonomiska beräkningar av svart sektor/oredovisade inkomster och skattefel som kan upptäckas/bevisas vid skattekontroll²⁷. (Anm: Storleken på cirkelytorna är godtyckligt valda).

Figure based on princip: The total volume of income untaxed (both intentional evasion and unintentional tax errors). Circles show tax errors that it is possible for the tax authorities to detect and prove on the one hand, on the other hand what is measured as the black economy according to the national accounts (primarily legal productive activities). The figure shows the types of transactions that are measured by each method. (Note. Size of circles are random.)

²⁷ Malmer, H och Persson, A. Århundradets skattereform. Skattereformens effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk. Nordstedts 1994.

den svarta sektorn i hushållssektorn – löntagarnas svarta löner och egenföretagarnas oredovisade företagsinkomster. För år 2000 beräknas den svarta sektorn i de svenska nationalräkenskaperna till drygt 4 procent av BNP:

De felaktigheter som kan upptäckas vid revision eller annan djupare kontroll beräknades till ca 40 miljarder kronor. Uppskattningen bygger i den delen i allt väsentligt på tidigare genomförda noggrann kontroll av ett helt slumpmässigt urval där resultaten uppräknats till nationell nivå. När det gäller de allra största koncernerna har dessa totalgranskats inom ramen för samordnad planmässig revision och är alltså en genomsnittsvärde på en granskningsperiod om tio år.

Den del av skattefelet som kan kontrolleras fram läcker ut som oredovisade inkomster eller andra oredovisade förmåner till fysiska personer och konsumeras där och kommer därmed att ingå i underlaget för de nationalekonomiska beräkningarna av den svarta sektorn. Korrigeringsposten avser detta förhållande samt periodiseringsfel.

Det bör avslutningsvis noteras att kalkylen inte täcker in alla skatter, alla skattskyldiga eller rena bedrägerier mot skatteförvaltningen t.ex. avseende moms. Kalkylen inkluderar heller inte sådana fall där den skattskyldige deklarerar men smiter från skattebetalningen genom att göra sina tillgångar oätkomliga för skatteindrivning.

Samhällsekonomin växer och nya data kommer fram som kan komplettera bilden. I 9.10 Tabell görs ett försök att uppdatera den uppskattning RSV gjorde avseende år 1997.²⁸ I den uppdaterade beräkningen har vi antagit att den svarta sektorn har en storlek som idag redovisas i nationalräkenskaperna. Vad som ändrats är att BNP har ökat och att bolagsskatten sänkts etc. Därtill finns något bättre underlag för att uppskatta skattefelet på kapital placerat utomlands som undergår beskattning.

Innebörden av kalkylen är att skatteförvaltningen med nuvarande granskningsmetoder potentiellt kan upptäcka mindre än 50 procent av det totala skattefelet.²⁹

Skattefelet har i den nya kalkylen bestämts till knappt 90 miljarder kronor år 2000. Skattefelet uppgår enligt den nu justerade kalkylen till drygt 4 procent av BNP och knappt 9 procent av skatteinkomsterna. Detta är något lägre än beräkningen 1997 trots att denna inte explicit beaktade kapitalplaceringarna utomlands. En stor del skattefelet härrör från uppskattningar av den svarta sektorn som RSV år 1997 grundat på tidigare uppskattningar bedömde ligga på 5 procent. Värdet har emellertid enligt nationalräkenskaperna²⁹ under senare år legat på 4–4,5 procent av BNP. Då osäkerhet råder om storleken på den svarta sektorn enligt nationalräkenskaperna har RSV för år 2000 valt att ändra tidigare antagande.³⁰

9.8 Skattefusket utbredning, orsaker och effekter

Skattefusket omfattning är inte bara en volymfråga. Väl så viktiga aspekter är utbredningen – hur många – som fuskar och skattefusket orsaker och effekter.

9.8.1 Utbudet av svartarbete

I en undersökning av Laurin (genomförd kring årsskiftet 1981/1982) har frågan ställts om intervjupersonen arbetat svart under de senaste 12 månaderna.³¹ Av den vuxna befolkningen (17–75 år) svarade 12 procent ja. Vad som avses med svartarbete har varit upp till den enskilda personens egen tolkning. Av Laurins undersökning framgår också att 16 procent under den senaste tvåårsperioden inte uppgivit alla inkomster till skattemyndigheterna. De personer som är särskilt aktiva som skattefuskar är yngre män, studerande, egenföretagare och facklösa arbetare i varuproduktion och byggbranschen. De arbetslösa förefaller inte skattefuska i högre utsträckning än genomsnittet.

Omfattningen av de arbetslösas svartarbete är en omdiskuterad fråga. Danska, norska, finska och holländska undersökningar pekar inte på att arbetslösa svartarbetar i högre grad än andra grupper, tvärtom. Det finns t.o.m. tecken på att de arbetslösa skulle svartarbeta mindre. Inte heller OECD har funnit ett samband mellan svartarbete och arbetslöshet.³² OECD drar slutsatsen att det för de flesta länder tycks finnas mycket litet som tyder på att svartarbete är ett särskilt viktigt supplement till de arbetslösas inkomst. Undersökningarna visar således att svartarbetet i första hand har karaktär av utfyllnad för den som också arbetar vitt och så att säga har en fot inne på arbetsmarknaden.

Svartarbetet undersökt av RRV 1998

Flera av ovan redovisade iakttagelser bekräftas av den intervjuundersökning som Statistiska Centralbyrån gjort på Riksrevisionsverkets uppdrag vid årsskiftet 1997/98.³³ I rapporten konstateras att åtminstone 11–14 procent av det svenska folket utfört svart arbete under år 1997, att männen i dubbelt så stor utsträckning som kvinnor utfört svart arbete och att företagare och studenter är vanligast förekommande bland aktörerna på den svarta arbetsmarknaden. Mycket tyder på att arbetslösa är underrepresenterade på den svarta arbetsmarknaden. De som arbetar svart upplever i väsentligt mindre utsträckning risken för upptäckt som stor jämfört med dem som inte arbetar svart. Acceptansen när det gäller svart arbete är relativt stor. Närmare hälften av befolkningen kan tänka sig att arbeta svart. Byten, väntjänster och enstaka arbeten uppfattas sällan som moraliskt fel medan tveksamheten är större när det gäller svart arbete som utförs

²⁸ För närmare detaljer om kalkylens förutsättningar se sid 47 ff. i Skattefel och Skattefusk, RSV Rapport 1998:3.

²⁹ (25,3+16,0)/88,0 = 46,9 %.

³⁰ Se årsbokens kapitel 2: "Den offentliga sektorn enligt nationalräkenskaperna".

³¹ Jfr Laurin, U. På heder och samvete. Skattefusket orsaker och utbredning. Norstedts 1986

³² OECD Employment Outlook, September 1986.

³³ Svart arbete 3. Struktur. RRV 1998:29, s.14ff.

9.10 Tabell

Schematiska kalkyler av skattefelets storlek år 1997 och en uppdaterad beräkning för år 2000, mdkr

Schematic calculation of the total amount of tax errors 1997 and an updated calculation for 2000, BSEK

Skattefel (Tax faults)	Riksskatte- verket år 1997 (National Tax Board year 1997)	Ändrad beräkning för år 2000 (Updated calculation year 2000)	Andel år 1999 av totalt skattefel (Share of total tax error in year 2000)
	Mdkr (BSEK)		
Skatt som belöper på svart arbete och oredovisade företagarinkomster – inkomstskatt, moms och arbetsgivaravgifter (Tax on undeclared income in the black sector – income tax, VAT and social security contributions)	60,4	56,0	64%
Skatt på utländska kapitalinvesteringar (Tax on capital investments abroad)	?	7,5	9%
Revisionsresultat – företrädesvis felaktiga kostnader och felaktig redovisning (Audit results – primarily non-deductible costs and different forms of wrong accounts and wrong tax calculation)			
Slumpmässiga kontroller av löntagare och företag utanför de största företagskoncernerna (Random audits of ordinary tax payers and companies except the biggest groups of companies)	20,8	25,3	
Samordnad kontroll av alla de största koncernerna (Coordinated audits of the biggest groups of companies)	20,0	16,0	
Avgår: Korrigeringar av skattefelet, dubbelräkning (Less: Correction of tax error, double calculation)	-20,4	-20,7	
Skattefel exkl. svartarbete och utländska kapitalinvesteringar	20,4	20,7	23%
Punktskatter på sprit, tobak, olja etc. (Special sales taxes on alcohol, tobacco, oil etc.)	3,0	3,4	4%
Mervärdesskatt förlorad genom elektronisk handel via Internet (Loss of VAT through electronic trade on Internet)	..	0,5	0,6%
Rena bedrägerier mot skatteförvaltningen t.ex. avseende återbetalning av mervärdesskatt (Plain fraud against the tax administration e.g. claiming VAT repayments)	..	..	
Det totala skattefelet i Mdkr (The total tax fault in BSEK)	83,8	88,0	100%
Skattefelets andel av BNP (1997:1 800 Mdkr och 2000:2083 Mdkr) (The total tax error as a percentage of GDP, (1 800 BSEK in 1997 and 2 083 BSEK in 1999))	4,7%	4,2%	
Skattefelets andel av den offentliga sektorns skatteinkomster (1997: 950 Mdkr och 2000:1 083 Mdkr) (The total tax error as a percentage of taxes in the public sector (950 BSEK in 1997 and 1 100 in 2000))	8,8%	8,0%	

Källa: Riksskatteverket, Rapport 1998:3.

i organiserad form, sker kontinuerligt och/eller i omfattande utsträckning.

Svartarbete i andra länder

I Sverige, Danmark och Holland har försök gjorts att mäta sambanden mellan skatterna och svartarbetet. Det har inte i något av länderna kunnat påvisas att folk med högre marginalskatter skulle ha större benägenhet att utföra svartarbete.

I samma länder har undersökts sambandet mellan svartarbete och hur folk uppfattar risken för upptäckt. Resultatet är likartat för alla tre länderna. Om sanktionsrisken uppfattas som låg är sannolikheten för att utföra svartarbete högre.

Av intervjuundersökningarna som gjorts av Laurin och Wahlund framgår också att ju mindre man uppfattar risken att bli upptäckt desto större är sannolikheten att

man själv fuskar.³⁴ En annan iakttagelse är att ju mindre negativ man är mot skattefusket desto större är sannolikheten att man själv fuskar.

De nu nämnda iakttagelserna har bekräftats i den undersökning RSV gjort år 1998.³⁵ För detaljerad tabell hänvisas till 1999 års upplaga av denna årsbok.

I den allmänna debatten brukar företag i vissa branscher förknippas med fusk. RSV har i en enkätundersökning riktad till ett slumpmässigt urval av företag tillfrågat dem om de är utsatta från för konkurrens från företag i branschen som skattefuskar. I tabellen (9.11) nedan redovisas de branscher som uppvisar de högsta värdena.

Utöver vad som framgår av tabellen gäller att "skattekonkurrens" är vanligare bland små företag än bland stora. Särskilt stark upplevs skattekonkurrensen vara bland företag i storleksordningen 5–49 anställda.³⁶

Det statistiska underlaget är tillräckligt för att i 1999

³⁴ Wahlund, R., Skatter och ekonomiska beteenden. Stockholm, 1991.

³⁵ Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. RSV Rapport 1999:1.

³⁶ Företagens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och skattemyndigheternas kontroll. RSV Rapport 2000:3 sid. 45.

9.11 Tabell

Procentuell andel av företag i olika branscher som "instämmer helt" i ett påstående om utsatthet för konkurrens från företag i branschen som skattefuskar

Percentage of companies in different lines of business that "agree entirely" on a statement concerning competition from companies in the sector that evaded tax

Andel som "instämmer helt" i påståendet (Proportion that "agree entirely" in the statement)	Vårt företag är i stor utsträckning utsatt för konkurrens från företag inom branschen som skattefuskar (Our company is to a great extent exposed to competition from companies in the sector which evaded tax.)
Samtliga företag i landet (<i>All companies</i>)	16%
Byggnadsverksamhet (<i>Construction</i>)	37%
Restaurang (<i>Restaurants</i>)	38%
Taxi (<i>Cabs</i>)	31%
Åkeri (<i>Haulage contractors</i>)	43%
Städ (<i>Cleaning</i>)	54%
Frisör (<i>Hair dressers</i>)	64%

Källa: RSV Rapport 1998:1.

års företagsundersökning fastställa att medelvärdet i tillverknings- och framställningsindustrin är signifikant lägre och inom handeln signifikant högre än för alla svarande.³⁷ Vi kan också notera att i byggnadsbranschen och i transportbranschen (taxi, åkerier etc.) är det säkerställt att det är fler som personligen känner företagare som skattefuskar.

9.8.2 Efterfrågan på svartarbete

För att svartarbete ska kunna uppkomma krävs både personer som utför svartarbete och de som efterfrågar det. Det finns anledning att anta att det finns skillnader mellan olika grupper i dessa hänseenden. Vilka efterfrågar svartarbete?

9.12 Tabell

Påstående: Jag har någon gång under det senaste året anlitat någon "svart" för att utföra arbete åt mig, procent

Statement: I have at least once during the last year hired somebody to do illicit work on my behalf, percent

Allmänheten Public survey	Alla svarande 1998 All respondents 1998	Alla svarande 2001 All respondents 2001	Man Man	Kvinna Woman	Ålder 35–44 år Age 35–44 years	Egenföretagare Self-employed	Månadsinkomst, tkr (Monthly income, KSEK)				Bor i villa Lives in a one family house	Bor i hyresrätt Lives in a housing flat
							<10	10–20	20–30	>30		
Instämmer (5+4) (<i>Agree</i>)	10	8	11+	6-	12+	16+	6	7	10	23+	11+	3-
Varken/eller (3) (<i>Neither/nor</i>)	2	2	2	2	3	3	1	3	1	5	2	1
Instämmer inte (2+1) (<i>Don't agree</i>)	83	81	74-	84+	79	73-	80	82	84	70-	76-	89+
Vet ej / ej svar (<i>Don't know/no answer</i>)	5	9	10	8	6	9	14+	8	5	2	8	7
Medelvärde (Mean value)	1,4	1,4	1,5+	1,3-	1,6+	1,8+	1,3	1,4	1,5	2,1+	1,6+	1,2-

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelset mot gruppen alla svarande.

Källa: RSV Rapport 1999:1 och 2001:4

³⁷ Ibid. avsnitt 7.3.

³⁸ RSV Rapport 2001:4, grundtabell 2, sid. 10

Höginkomsttagare efterfrågar svartarbete

I norska intervjuundersökningar har kartlagts inte bara frekvensen som arbetar svart utan även hur många som köper svartarbete. Den senaste undersökningen från 1994 visade att medan 15 procent utförde svartarbete köpte 27 procent svartarbeten. Av dessa agerade åtta procent både som säljare och köpare. Allt som allt agerade således 34 procent, eller drygt en tredjedel av norrmännen, på den svarta marknaden under ett år. Sannolikheten för att en person köper svartarbete ökar med utbildningsnivån och inkomstnivån. På köparsidan förefaller det således finnas ett samband mellan inkomstnivå och svartköp – medan när det gäller att utföra svartarbete inte har gått att påvisa en högre sannolikhet vid högre marginalskatter.

I RSV:s senaste enkätundersökning till allmänheten fick man ta ställning till följande påstående. "Jag har någon gång under det senaste året anlitat någon 'svart' för att utföra arbete åt mig." Svaren stämmer väl överens med tidigare undersökning.

Vi kan notera att män, personer i åldersgruppen 35–44 år, egenföretagare, villaägare och framför allt höginkomsttagare efterfrågar svartarbete. Man kan uttrycka det så att höginkomsttagare köper fritid genom att köpa svartarbete och låginkomsttagare uppoffrar sin fritid för att öka sin inkomst genom att utföra det svarta arbetet. Andelen låginkomsttagare som år 2001 instämde i påståendet "Jag har själv arbetat svart under det senaste året" var nämligen dubbelt så hög bland personer i lägsta inkomstklassen jämfört med den högsta inkomstklassen.³⁸

Företagen skulle i 1999 års företagsundersökning ta ställning till följande påstående: Det förekommer i vår bransch att anställda begär "svart lön" d.v.s. att uppgift om ersättningen inte lämnas till skattemyndigheterna. Frågan indikerar således frekvensen av att man begär svart lön i olika branscher.

Man kan anta att de anställda begär svart lön i den utsträckning de förväntar sig att de är möjligt att få ut lönen svart i den aktuella branschen.

9.13 Tabell

Påstående: Det förekommer i vår bransch att anställda begär "svart lön", d.v.s. att uppgift om ersättningen inte lämna till skattemyndigheterna

It occurs in our line of business that employees request their salary payment "black", i.e. that no information is forwarded to the tax administration

Företagen år 1999 (Companies in 1999)	TOTAL	Jordbr Skogsbr Fiske (Agriculture, forestry, fishing)	Tillverkn & framställn. (Mining, manufacturing)	Byggn. verks. (Construction)	Handel (Wholesale & retail trade)	Hotell & rest (Hotels, restaurants)	Trans- porter (Transport)	Fastighet Data Företags- tjänster (Real estate, Data, Business services)	Utbildn. Hälsövård m.m. (Education, health etc.)
Instämmer (5+4) (Agree)	14	23+	13	21+	6-	35+	35+	9-	16
Varken/eller (3) (Neither/nor)	8	13+	4	6	15+	8	0-	4-	7
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	47	27-	57+	37-	43	53	38	62+	56+
Medelvärde (Mean value)	2,1	2,7+	1,9	2,4	2,0	2,5	2,8	1,7-	2,0
Vet ej/ej svar (Don't know/ no answer)	30	37+	26	35	36+	4-	26	25-	20-

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

Källa: RSV Rapport 2000:3

Medelvärdet ligger högt inom jordbruk, skogsbruk och fiske och lågt inom företagstjänster.³⁹ Om vi ser till andelen som instämmer i påståendet ligger värdena högt inom hotell & restaurang, transporter samt jordbruk, skogsbruk och fiske.

Oftast sätts fokus i diskussion kring svartarbete på den som utför svartarbetet. Samhällets lagstiftning har varit inriktad på att stävja utbudet⁴⁰ – inte efterfrågan på svart arbete. För att utröna allmänhetens inställning till köparens moraliska roll har i RSV:s intervjuundersökningar ställts frågor om en privatpersons köp av svart arbete borde betraktas som brottsligt.

Även om den som synar lagparagraferna i detalj kan ha invändningar mot huruvida frågorna är korrekt formulerade visar svaren att det inte finns någon majoritet för ett sådant förslag bland befolkningen. Bland höginkomsttagarna är det signifikant fler (48 procent) som inte instämmer i påståendet i Tabell 14. Inställningen är i stort densamma i storstad som landsbygd och mellan anställda och egenföretagare. Om en sådan ändring i lagstiftningen skulle rycka undan en del av efterfrågan från egenföretagargruppen kan det kanske förvåna att egenföretagarna är så pass positiva till att göra svartköp brottsliga. Å andra sidan kan det vara så att egenföretagarna ser att det skulle stärka underlaget för vit efterfrågan och att många hellre egentligen vill arbeta vitt.

9.8.3 Löntagares deklarationsfusk

En omdiskuterad fråga är i vilken utsträckning vanliga löntagare fuskar med sina deklarationsavdrag för att skattekontrollen och sanktionerna är bristfälliga. Se även nedan 16 Tabell.

RSV har studerat de skattskyldigas beteende när det gäller avdraget övriga kostnader under inkomst av tjänst.⁴¹ Det är ett avdrag som yrkades av 550 000 personer vid 1999 års taxering. Den skattskyldige kan yrka avdraget med endast ett belopp – specifikation krävs inte – och vid deklARATIONEN ska medges avdrag för avdragsgilla utgifter reducerade med 1000 kr. Det är inte möjligt att hinna kontrollera alla avdrag under taxeringsperioden. Statsfinansiellt är avdraget litet då det uppgår till ca 3 miljarder kronor. Intervjuer med deklarationsgranskarna gav vid handen att de skattskyldiga i ökande utsträckning chansar och försöker få igenom ooberättigade avdrag. Baserat på flera fristående totalundersökningar påvisade utredningen att de skattskyldiga gör fel i yrkade avdrag oftare än i fyra fall av fem och att skattefelet uppgår till minst 52% av det totalt yrkade avdraget för övriga kostnader. I praktiken är felet nämligen ännu större. Den undanhållna skatten beräknades till ca 600 miljoner kronor. Skattemyndigheterna sänkte de skattskyldigas yrkanden i 34 000 fall men påförde skattetillägg i endast 79 fall. Sannolikheten att bli påförd skattetillägg om den skattskyldige tillhörde ett skattekontor i storstadsområdet var väsentligt lägre än om han tillhörde ett skattekontor utanför något av storstadsområdena.

³⁹ Markeringarna vid dessa medelvärden anger att avvikelserna mot totalsiffran är statistiskt säkerställda.

⁴⁰ Endast när det gäller sexuella tjänster och narkotika är efterfrågan/innehav kriminaliserat.

⁴¹ Om gratislotter och preventiv effekt. En utvärdering baserad på de skattskyldigas avdrag för övriga kostnader under inkomst av tjänst och skattemyndigheternas kontroll av detta avdrag. RSV Rapport 2001:1

9.14 Tabell

Allmänhetens uppfattning om privatpersoners köp av svartarbete borde vara straffbart, procent

Public opinion on the issue: Should the buying of illicit work by private persons be a criminal act? Percent

Påstående: Det är rimligt att man också straffar den som anlitar någon för ett svartarbete t.ex. ett jobb på sommarstugan Statement: It is reasonable that the person, who buys illicit work, e.g. work on the summerhouse, should also be punished.	2001	Fråga: Det är för närvarande ett brott att jobba "svart". Tycker du att även den bör straffas som kommer överens med någon om ett jobb (t.ex. på sommarstugan) skall utföras "svart" dvs. utan kvitto Question: At present, it is illegal to do "black work". Do you agree in that the person who buys the "black work", e.g. work on the summerhouse, should be punished too?	1995
Instämmer (5+4) (<i>Agree</i>)	27	Ja, absolut (<i>Yes, absolutely</i>)	21
Varken/eller (3) (<i>Neither/nor</i>)	16	Ja, kanske (<i>Yes, maybe</i>)	19
Instämmer inte (2+1) (<i>Don't agree</i>)	38	Nej, knappast (<i>No, scarcely</i>)	30
Vet ej / ej svar (<i>Don't know/no answer</i>)	19	Nej, absolut inte (<i>No, absolutely not</i>)	17
Medelvärde (<i>Mean value</i>)	2,8	Vet ej (<i>Don't know</i>)	13
Medelv. egenföretagare (<i>Mean value self employed</i>)	2,7	Summa (<i>Total</i>)	100

Källor: RSV Rapport 2001:4 resp. 1997:5

Trots brister vid påförande av skattetillägg visade utredningen att skattekontrollen hade en påtaglig preventiv effekt i det enskilda fallet. Påföljande år var nämligen de skattskyldigas yrkanden väsentligt mera korrekta.

9.8.4 Skattefusket orsaker

Från flera undersökningar vet vi således att fusket är tämligen utbrett. Tämligen många känner skattefuskar och anlitar andra för svartarbete. Vad är det som gör att vissa personer blir skattefuskar och inte andra? Om det vet man väldigt lite. Men förståelsen av vad som gör en person till skattefuskar är avgörande för att samhället ska göra rätt insatser för att förhindra brottsligheten.

Strukturella och individrelaterade faktorer

I den tidigare refererade studien av RRV har också orsakerna till svartarbete tagits upp. RRV indelar faktorerna i strukturella och individrelaterade. Som strukturella faktorer nämns social kontroll, institutionella förhållanden, utbud och efterfrågan på arbetskraft i den vita ekonomin samt politiska och kulturella faktorer. Individrelaterade faktorer kan exempelvis utgöras av normer/värderingar, kontakter, kompetens, tillgång till produktionsfaktorer, mentalt avstånd till de styrande samt önskan om en positiv inkomsteffekt. När det gäller inkomstef-

ekten urskiljer RRV såväl privatekonomiska skäl som en önskan att kompensera sig av rättviseskäl.

När det gäller de strukturella faktorerna framhåller RRV särskilt den sociala kontrollen och regelsystemens marginaeffekter. Med social kontroll avser RRV i vilken utsträckning befolkningen eller "omgivningen", inom ett visst geografiskt område har kännedom om vilka faktiska omständigheter som råder i den enskildes liv. RRV menar att den sociala kontrollen verkar både återhållande och pådrivande för deltagandet på den svarta arbetsmarknaden. Mekanismerna utgörs av risk för upptäckt och tillgång på kontaktnät. RRV fann att många som arbetar svart motiverar sitt deltagande med att de gör detta för att kompensera sig för effekter av regler som uppfattas som orättvisa.

När det gäller de individrelaterade faktorerna tar RRV särskilt upp det mentala avståndet mellan individen och de styrande samt upptäcktsrisken. Många respondenter menar att alla de s.k. affärer som avslöjats under de senaste åren starkt negativt påverkat individens skattemoral.

RRV har ställt frågor om orsaken till svartarbete under år 1998 med fasta svarsalternativ. RRV har endast en individrelaterad faktor och den är kopplad till upptäcktsrisken vid skattekontroll (svarsalternativ 6). I övrigt är det fråga om strukturella faktorer och tre av dem (svarsalternativ 1, 4 och 5) är av ekonomisk art.

9.15 Tabell

Fråga: "Varför tror du att folk arbetar svart i Sverige?"

Question: "Why do people in Sweden do illicit work?"

1 För att slippa skatt / För att få mer pengar över (<i>To escape taxes/ to keep more money</i>)	76,6%
2 För att slippa byråkrati / Tycker att staten och myndigheterna lägger sig i för mycket / Vill ha mer frihet (<i>To escape bureaucracy/ the state and the authorities interfere too much/ want more freedom</i>)	3,3%
3 Har inget val / Finns inga andra jobb (<i>Have no choice/ no other jobs</i>)	10,6%
4 För att undvika höjning av avgifter, t.ex. dagsavgift, underhållsbidrag etc (<i>To avoid raising means-tested charges</i>)	0,9%
5 För att undvika sänkning av bidrag t.ex. socialbidrag, a-kassa, studiemedel, bostadsbidrag etc. (<i>To avoid reduction of means tested benefits</i>)	2,4%
6 Ser det som en utmaning att gäcka myndigheterna / Vill testa om man klarar sig (<i>A challenge/ test if you can do it</i>)	0,4%
7 Annan orsak (<i>Other reason</i>)	2,3%
8 Vet ej / Vill ej svara (<i>Don't know/ don't want to answer</i>)	3,5%

Källa: RRV/SCB 1998.

9.16 Tabell

Fråga: Varför finns det skattefusk? Svar rangordnade efter medelvärde, år 2001, procent

What is the reason for tax fraud? Answers ranked after mean

Undersökning allmänheten år 2001 (Public survey in 2001)	Instämmer (Agree)	Instämmer inte (Do not agree)	Vet ej/ej svar (Don't know/no answer)	Medel- värde (Mean)
Orsaken till att man fuskar med skatten för egen vinning är att: (The reason for tax fraud is:)				
1 Skatterna är för höga. (<i>The taxes are too high</i>)	67	10	11	4.1
2 Personer i ledande ställning bryter mot samhällets normer (<i>Persons in high positions do not follow the norms in the society</i>)	63	9	16	4.1
3 Solidariteten i samhället är låg. (<i>The solidarity in the society is low</i>)	51	13	16	3.7
4 Man spekulerar – man vill "testa" om ett avdrag "går igenom" (<i>Taxpayer speculation – taxpayers test if income tax expenses – will be corrected or not</i>)	42	14	27	3.6
5 Annat (<i>Other reasons</i>)	12	5	77	3.5
6 Sanktionerna/straffen är otillräckliga (<i>Sanctions/punishments are inefficient</i>)	36	17	32	3.5
7 Skatterna går till "fel" saker. (<i>The tax income is wrongly spent</i>)	45	23	13	3.4
8 Upptäcktsrisken är låg. (<i>The possibility of being caught is low</i>)	34	17	27	3.3
9 Skattereglerna är krångliga. (<i>The tax rules are complicated</i>)	34	27	17	3.1
10 Man tror att "alla andra" fuskar (<i>People believe that "everybody else" is cheating</i>)	31	25	24	3.1

Källa: RSV Rapport 2001:4

Av de svarande anger 80 procent ekonomiska drivkrafter. Svartarbete motiveras i mycket begränsad utsträckning av viljan att gäcka myndigheterna eller slippa byråkrati. Det är dock att märka att de svarande skulle ange en "huvudorsak".

RSV har i sin undersökning till allmänheten år 2001 i sin undersökning ställt upp ett antal positivt formulerade påståenden och de svarande har fått ange i vilken utsträckning man instämmer i att är grunden (orsaken) till att man fuskar med skatten för egen del. Resultatet är ganska annorlunda.

I tabellen ovan har de olika svarsalternativen rangordnats efter medelvärden. För de två orsaker som ligger överst i tabellen instämde bortåt två tredjedelar av de svarande. Notera också för dessa två frågor den låga andel som inte instämde. Att två tredjedelar av de svarande uppfattar skatternas storlek som främsta orsak till skattefusket torde väl överensstämma med vedertagen uppfattning och även tidigare undersökningar. Mer anmärkningsvärt är att många som orsak till skattefusk anför att personer i ledande ställning bryter mot samhällets normer och att solidariteten i samhället är låg. I RRV: undersökning fick svarsalternativet att "gäcka myndigheterna" mycket få svarande. I den här undersökningen är det helt klart att många ser som förklaring till skattefusket både den låga upptäcktsrisken och de otillräckliga sanktionerna (svarsalternativen 4, 6 och 8).

En sammanfattande slutsats kan vara att en majoritet av de svarande anger som orsak den ekonomiska drivkraften – skatterna är för höga men att skattefusk bara i begränsad utsträckning motiveras av krångliga skattelagar. Det bör dock uppmärksammas att egenföretagare och de med reavinst i högre utsträckning än andra förklarar att skattefusket beror på denna faktor (medelvärde=3,6).

Är det yttre eller inre faktorer som orsakar brott?

Det är givet att utan skatter inget skattefusk eller ekonomisk brottslighet. Att skatternas höjd skulle vara en primär orsak till ekonomisk brottslighet kan dock starkt ifrågasättas. Trots att USA är ett lågskatteland så begås ändå skattebrott, och man antar att det knappast begås mindre idag än tidigare. I USA har ekobrottsforskning i vid mening bedrivits i decennier. Men amerikanerna har, trots detta faktum, aldrig angett att grundorsaken till att vissa amerikanska företag och företagare begår ekobrott skulle bero på skatterna. Skulle inte skatterna funnits hade de helt enkelt inriktat sin brottsliga verksamhet på någonting annat.

Alalehto har i en studie om ekonomisk brottslighet i restaurangbranschen testat vad han kallar "korstrycks-hypotesen" som handlar just om det är fråga om externa faktorer (som skatter) eller individrelaterade faktorer.⁴² Externa faktorer får i Alalehtos studie bara ett marginellt stöd. Det är i stället fråga om individrelaterade faktorer.

I sin studie har Alalehto testat några sociologiska hypoteser på ett urval av personer i restaurangbranschen som intervjuats.

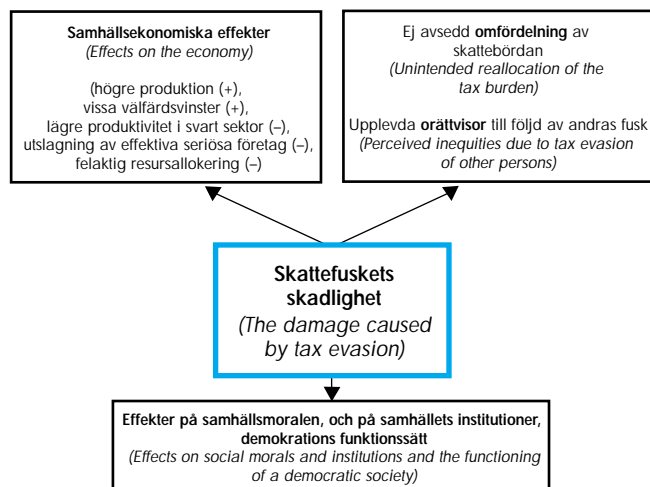
Alalehto menar att hans studie visar att orsaken till att personer i restaurangbranschen begår ekobrott inte är ren och skär girighet. Då hade beteendet kunnat förklaras med en ekonomisk modell, möjligen kompletterad med en psykologisk teori om neurotisk störning. Det hade varit en förklaring som hade passat som hand i handske för just ekobrott som ett säregt brottsfenomen.

Alalehtos tolkning visar i stället på krögarens vaktslående av sin rollidentitet som den springande punkten bakom krögarens ekobrottsutövande. Utformandet av den potentiella brottskulturen är ett utslag av den speciella branschskulturen och det val av livsstil som krögarskapet innebär, d.v.s. man är inte bara krögare till yrket utan också som person. Vaktsläendet av krögarens identite-

⁴² Alalehto, T. Motiv eller tillfälle

9.17 Figur Olika dimensioner av skattefusket skadlighet i samhället

Different dimensions of the damage to society from tax evasion and tax fraud

ten är central. Alalehto menar att både den brottsutövande och den icke-brottsutövande krögaren är inlemmade i samhällets övergripande "tävlingskultur", att individuellt lyckas och bli framgångsrik. Skillnaden i brottsaktivitet förklaras individuellt, av att den brottsutövande krögaren är frustrerad eller missnöjd över den låga ekonomiska och sociala status han upplever sig ha gentemot den grupp han jämför sig med, medan den icke-brottsutövande krögaren icke är det.

I restaurangbranschen är konkurrensen på många orter hård och skattefusket utbrett. Urvalet i den ovan refererade studien är hämtat från de krogända orterna Stockholm, Göteborg och Malmö. En intressant fråga är om Alalehtos slutsatser är generellt giltiga för alla personer i branschen, andra konkurrensutsatta branscher eller alla företagare.

9.8.5 Skattefusket effekter

I debatten fokuseras ofta på de skatteintäkter som antas gå förlorade genom skattefusk. Forskarna är emellertid inte helt ense om samhället i slutändan förlorar några skatteintäkter alls – i varje fall inte när det gäller vissa former av skattefusk. Om de inkomster en person förtjä-

nar genom svartarbete konsumeras inom landet i form av varor och tjänster leder detta i sin tur till inkomster hos andra personer som ger upphov till nya skatteintäkter. Detta gäller särskilt om det arbete som utförts svart över huvud taget inte skulle ha utförts om det skulle ha beskattats på vanligt sätt. Sådant arbete leder till högre produktion och också i en del fall till välfärdsvinster.

Annorlunda är det exempelvis med kapital som flyttas utomlands och genererar avkastning där och som inte alls konsumeras eller konsumeras utomlands. Staten har emellertid nästan alltid möjligheter att genom höjda eller nya skatter kompensera sig för skattebortfall. Effekten blir då bara en omfördelning av skattebördan och upplevda orättvisor.

Den samhällsekonomiska effekten är att det oftast är lägre produktivitet i svart sektor och att skattefusket riskerar att slå ut seriösa och effektiva företag.

De kanske allvarligaste skadeverkningarna av skattefusket kanske ändå ligger på skattefusket skadlighet för samhällsmoralen och samhällets funktionssätt. Hela vårt beskattningssystem bygger på att företag och medborgare i stort ställer sig bakom att välfärden i huvudsak ska finansieras med skatter som beslutats i demokratisk ordning. Om de grundläggande värderingarna i detta hänseende undermineras kan detta komma att sätta press på välfärdsordningar, sättet att ta ut skatt och skattekontrollens förutsättningar.

9.8.6 Skattefusket upplevs som ett samhällsproblem

I debatten framförs ofta påståendet att skattefusk inte uppfattas som något problem – i vart fall inget allvarligt sådant. RSV: s undersökningar bland allmänheten visar något helt annat. Det är anmärkningsvärt höga värden som erhålls på denna fråga.

Det är mycket små skillnader mellan olika grupper beroende på sysselsättning eller inkomst etc. De äldre åldersgrupperna instämmer i högre grad än de yngre och egenföretagarna avviker inte från totalpopulationen (alla svarande).

Den bild som tecknats ovan beträffande undersökningar bland allmänheten bekräftas i den enkätundersökning RSV riktade till företagen år 1999. Medelvärdet på samma fråga som ovanstående låg på 4,0 och med mycket små skillnader mellan olika typer av företag.

9.18 Tabell

Påstående: Totalt sett är omfattningen av fusk ett allvarligt samhällsproblem, procent

Statement: General, the size of tax evasion is a serious problem to society

Allmänheten	Alla svarande 1998	Alla svarande 2001	Ålder 18–24	Ålder 65–74	Egenföretagare
Public survey	All respondents 1998	All respondents 2000	Age 18–24	Age 64–74	Self employed
Instämmer (5+4) (Agree)	65	60	42-	71+	63
Varken/eller (3) (Neither/nor)	15	15	22+	2-	13
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	10	11	18+	6	9
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	10	14	18	16	15
Medelvärde (Mean value)	4,1	4,0	3,5-	4,2+	4,0

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelser mot gruppen alla svarande.

Källa: RSV 1999:1 och RSV 2001:4.

Som frågan är ställd får man inte svar på vari samhällsproblemet består. Det behöver göras fördjupade studier för att klarlägga skattefusket orsaker, omfattning och skadeverkningar.

De studier i Sverige och internationellt som gjorts har nästan alla varit inriktade på att studera de avvikande – fuskarna. Få studier finns av ärliga skattebetalare och deras bevekelsegrunder för att fortsätta att vara ärliga.

Källor och lästips:

Källor:

Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. DS 1997:81.

Apel, M. *An Expenditure-Based Estimate of Tax Evasion in Sweden*. Tax Reform Evaluation Report No.1. November 1994.

Hansson, I. *Sveriges svarta sektor*. Beräkning av skatteundandragandet i Sverige.

RSV Rapport 1984:5.

Redovisning av privata tjänster.

RSV Rapport 1996:5

Schneider, Friedrich, prof. *The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of the Shadow Economies and Shadow Economy Labor Force all over the World*.

Dep. of Economics, University of Linz, Austria. 1997.

Tengblad, Å. *Beräkning av svart ekonomi och skatteundandragandet i Sverige 1980–1991*. Århundradets skattereform, del II.

Samordnad planmässig revision 1988–1994.

Slutrapport 96-02-08. RSV. Dnr 705-96/515.

Kühlhorn E. m.fl. *Svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet*. (Prel. rapport till OAS-seminarium nov 1997).

Persson L.GW. & Andersson, J. *Cigarettsmuggling Grossistförbundet/Svensk Handel*. April 1997.

Persson L.GW. *Cigarettsmugglingens struktur, omfattning och utveckling under senare delen av 1990-talet*. Från ax till limpa. Brå 1999.

Joosens, L. & Raw, M. (1996): *Smuggling and cross border shopping of tobacco in Europe*.

Laurin, U. *På heder och samvete*. Skattefusket orsaker och utbredning. Nordstedts 1986.

Wahlund, R., *Skatter och ekonomiska beteenden*. Stockholm, 1991.

OECD *Employment Outlook*, September 1986.

Malmer, H & Persson, A. *Århundradets skattereform*. Skattereformens effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk. Stockholm. Nordstedts 1994.

RIKSREVISIONSVERKET.

Svart arbete: Del 1 Insatser (RRV 1997:59),

Del 2 *Omfattning* (RRV 1998:28),

Del 3 *Struktur* (RRV 1998:29) samt

Del 4 *Förslag*. RRV. Dnr 23-97-1420.

Skattefel och skattefusk. En utvärdering av skattekontrollen 1992-1997. RSV Rapport 1998:3.

Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. Resultat från en riksomfattande undersökning hösten 1998. RSV Rapport 1999:1.

Företagens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. Resultat från en riksomfattande undersökning hösten 1999. RSV Rapport 2000:3.

Internationaliserings betydelse för svenska skattebasen och framtida skattestruktur. Dir 2000:51.

Om gratislotter och preventiv effekt. En utvärdering baserad på de skattskyldigas avdrag för övriga kostnader under inkomst av tjänst och skattemyndigheternas kontroll av detta avdrag. RSV Rapport 2001:1

Lästips:

Pedersen S. *Skyggeøkonomien i Vesteuropa. Målingern og resultater for utvalgte lande*. Rockwool Fondens Forskningsenhed. København 1997.

Kronqvist C. m.fl. *Vad är ekobrott?* Brottsförebyggande rådet. Gotab. Stockholm 1997.

Skatte- och avgiftskriminalitet NSFS nr 36. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådet. Nordstedt. 1998.

Tage Alalehto. *Motiv eller tillfälle?* En studie om ekonomisk brottslighet i restaurangbranschen. Atlas. WSOY, Borgå, Finland 1999.

Service och kontroll. – En fördjupad analys av skattebetalarnas attityder och värderingar. Ett projekt i samverkan mellan Statskontoret och RSV:s analysenhet. RSV Rapport 2000:2.